

FÜLÖP MIHÁLY

A SEBESTYÉN-MISSZIÓ*

(BEFEJEZŐ, MÁSODIK RÉSZ)

A moszkvai külügyminiszteri értekezlet megállapodásaival a béketárgyalások második, döntő szakaszukba léptek. A nagyhatalmak tárgyalásai meghatározták a magyar és román politika mozgásterét, a szövetséges csapatok visszavonásának, a területi kérdések eldöntésének rendelődött alá a két ország belpolitikájának alakulása. Magyarország látszólag szerzett némi előnyt az 1945. november 4-i választások, a magyar kormány mindhárom nagyhatalom által történt elismerése révén, viszont a Groza kormány kibővítése, illetve az 1946 tavaszán kibontakozó magyar politikai válság hatására csökkenni kezdett a két ország angol-amerikai megítélésében mutatkozó különbség. A román alkotmányos rend helyreállításával az angol és amerikai diplomácia sem látott többé okot arra, hogy a magyar-román határkérdést napirenden tartsa.

A GROZA KORMÁNY FELTÉTELES DIPLOMÁCIAI ELISMERÉSE ÉS A ROMÁN BÉKEELŐKÉSZÍTÉS

1945. december 31-én Visinszkij szovjet külügyi népbiztoshelyettes, Harriman amerikai és Clark-Kerr angol nagykövet Moszkvából a román fővárosba érkezett. A három nagyhatalom külügyminisztere már korábban megállapodott Maniu és Lupu, a Nemzeti Parasztpárt vezetői, valamint Dinu Bratianu, a Liberális Párt elnöke a román politikai rendezéséből történő kizárásában. Visinszkij, Groza és Tătărescu ellenzése következtében Mihalache, a Parasztpárt alelnöke és Bébé Bratianu sem kerülhetett a kormányba. Az angol nagykövet Mihály király értésére adta, hogy a moszkvai megállapodás hatályán túl a történelmi pártok kívánsága ellenére sem szélesíthetik ki a kormányt. A szövetséges hármashbizottság egyhetes vita után Emil Hatiegenu parasztpárti és Mihail Romniceanu liberális államminiszter kinevezésében egyezett meg. A román minisztertanács 1946. január 8-i nyilatkozatában megígérte a törvényhozási választások mielőbbi megtartását, ezek szabadságának, valamint a sajtó-, szólás-, vallás- és egyesülési jog biztosítását. Groza másnap az angol és amerikai nagykövetnek további szóbeli garanciákat adott. A választások időpontjaként angol és amerikai részről április végét, május elejét kívánták, noha Groza világosan megmondta, hogy szó sem lehet választásokról késő nyárig. A román miniszterelnök kifejtette, hogy a magyar-román ellentétek miatt kénytelen korlátozni a szabadságjogokat: "Ha teljes szabadságot adnánk, holnap olyan izgatás venné kezdetét, amely felborítaná Romániában mindazt, amit a békéért és demokráciáért eddig tettek".¹ Groza Mihály királyt arról tájékoztatta, hogy a választásokra csak a békekonferencia után kerülhet

sor, amikorra kevesebb (szövetséges) csapat lesz Romániában és a közigazgatási – magánvállalati szféra megtisztítását végrehajtják.²

Romániában kialakult a "modus vivendi". Molotov szovjet külügyminiszter 1946. január 20-án Harriman amerikai nagykövetnek búcsúlátogatása alkalmával kifejtette, hogy Romániában az addigi nehézségeket a szovjet és amerikai politika közötti eltérések okozták, mivel az előbbi támogatta, az utóbbi ellenezte a román kormányt és így nehéz volt politikájukat egyeztetni: "Most a helyzet megváltozott, mivel mindkét kormány támogatja a jelenlegi román kormányt,"³ Visinszkij 1946. január 23-án az amerikai, 26-án az angol külügyminiszternek számolt be a hármashuzottság tevékenységéről. A szovjet diplomata szerint a történelmi pártok és a kormány közötti ellentétek nehéz helyzetet teremtettek. A hármashuzottságnak minden befolyását latba kellett vetnie, hogy feladatát kielégítően megoldja, a moszkvai határozatnak teljesen megfelelő két új kormánytagot találjon és a román kormányt rábírja, hogy a választások szabadságáról nyilatkozatot tegyen közzé. A szovjet külügyminiszterhelyettes mindezek alapján úgy tartotta, hogy most az amerikai, illetve az angol kormányon a sor, hogy a megállapodás rájuk eső részét teljesítve elismerjék a román kormányt.⁴ Addigra már Byrnes január 15-én úgy döntött, hogy – az angol kormánnyal párhuzamosan – felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Groza kormánnyal. Az amerikai külügyminiszter ugyanakkor kénytelen volt figyelembe venni Truman elnök január 8-i beszédét, amely az elismerést feltételhez, vagyis választások megtartásához kötötte. Az amerikai és angol kormány 1946. február 5-i jegyzékében felsorolta a román miniszterelnök írásbeli és szóbeli ígéreteit, s ezek alapján feltételesen elismerte kormányát. *Az amerikai külügyminiszter minél előbb meg akart szabadulni a számára terhes román kérdéstől.* Két hónappal később sietségét azzal indokolta Truman elnöknek, hogy "különösen kívánatos... azon függő kérdések rendezése, amelyek érinthetik a békeszerződések megkötését."⁵ A szövetséges nagyhatalmak tehát – ha felemás módon is – megoldották a román kormány diplomáciai elismerésének kérdését.

1946. január közepén Mihály király Sinaiáról visszatért Bukarestbe, fogadta a kibővített Groza kormányt, s újra gyakorolni kezdte ellenjegyzési jogát. A szovjet kormány – a bukaresti francia követ szerint – megkülönböztetett figyelemmel bánt a román uralkodóval: az iránta tanúsított személyes tiszteletadással azt kívánta bizonyítani a nyugati világnak, hogy "lehetséges a teljes együttműködés a Szovjetunió és egy vele szomszédos – még tökéletes rendszerű – királyság között."⁶ A szövetséges nagyhatalmak nézeteltérései Romániában a választások megtartásának időpontjára és a szabadságjogok biztosítására korlátozódtak. Az angol és amerikai kormány a "történelmi" pártok fokozatos szétesésétől tartott, ezért szorgalmazta a választások mielőbbi megtartását. Byrnes 1946. március 23-án Bevinhez fordult, hogy újabb háromhatalmi konzultációt kezdeményezzen. Április 21-én angol–amerikai jegyzéket nyújtottak át Moszkvában, amelyben a Groza kormányt a moszkvai külügyminiszteri értekezlet határozatának megsértésével vádolták. Molotov viszont nem tartotta szükségesnek a háromhatalmi fellépést. Május 27-én a Groza kormánynál csak az angol és amerikai képviselő tiltakozott. Fellépésük annál is inkább hatástalan maradt, mivel 1946 február végére –

március közepére a "történelmi" pártok vezetői belátták, hogy "Romániát lehetetlen Moszkva teljes bizalma nélkül kormányozni", illetve a hatalomba visszatérést akárcsak megkísérelni.⁷ Attól tartottak, hogy esetleges választási győzelmük ugyanolyan nehéz helyzetet teremtene Romániában, mint a Független Kisgazdapárt Magyarországon. A román bal és jobboldal egyaránt az "elrettentő" magyar példát, Magyarország "szomorú sorsát", "lesújtó helyzetét" emlegette, erősítve azt a meggyőződést, hogy a választások megrendezése Romániában nem kívánatos, sőt az országra nézve *veszélyes* lehet.⁸ A történelmi pártok képviselőinek kormányba lépése újra a politikai viták középpontjába állította az erdélyi kérdést. Groza felfogása nemcsak a román király, a Nemzeti Parasztpárt és Liberális Párt nézeteivel ütközött, hanem szembekerült – az új helyzetben a belpolitikai mérleg nyelvének szerepét játszó, addigi kormánytisztviselői mellé a pénzügyi tárcát is elnyerő – Tătărescu külpolitikai koncepciójával.

Emil Hatieganu 1946. január 17-én az észak-erdélyi magyar uralomért – ahogy megfogalmazta: "a legkegyetlenebb és legvadabb tyrannizmusért" – felelős személyek bíróság elé állítását és elítélését, az állampolgársági kérdés rendezését, az Erdélytől elmenekült románok jogainak visszaállítását, a román állam elleni "revizionista vagy autonomista izgatás" megszüntetését, a bécsi döntés kihatásainak eltüntetését követelte. A Nemzeti Parasztpárt nemzetiségi politikája alapján Hatieganu továbbra is az 1918. december 1-i gyulafehérvári határozatot tekintette, amelyet szerinte pártja azért nem tudott teljes egészében megvalósítani, mert 22 év leforgása alatt csak alig 3 évig volt kormányon. Hatieganu a "kisebbség opportunistá politikájával a többséggel szemben" szerzett "privilegiumai" eltörlését követelte és kijelentette: "az együttműködés a többségi nemzetet jogok engedélyezésére, a kisebbségeket pedig lojalításra kötelezi", s hozzáfűzte: "a békeszerződés számunkra nem jelenthet mást, mint a szövetségesek által a múlt háború után elismert jogaink ratifikálását". A bukaresti francia követ e nyilatkozatban azon körök aggodalmának kifejeződését látta, amelyek az 1945 szeptemberi londoni konferencia angol, amerikai és francia állásfoglalásainak hírére kételkedni kezdtek Románia trianoni határainak helyreállításában.

A Nemzeti Parasztpárt az "észak-erdélyi magyar uralom" bírálatával népszerűségét kívánta erősíteni a választások megrendezése előtt. A francia követ jelentésében megemlítette, hogy a Groza kormány egyes tagjainál visszhangra lelt és elégedettséget keltett Hatieganu fellépése "Moszkva politikája és a London és Washington által előírányzott határrevízió ellen".⁹

A román kormányban Tătărescu teljes bizalmatlansággal szemlélte Groza erdélyi magyar, illetve a Budapest és Bukarest együttműködését szorgalmazó politikáját. A román külügyminisztérium – a miniszterelnök szándékai ellenére – a román-magyar határ kérdésében 1945–1946 fordulójára legalább olyan terjedelmes dokumentációt állított össze, mint az 1919-es békekonferenciára. Groza tiltakozására Stoica, a külügyminisztérium "vezértitkára" azt válaszolta, hogy minden eshetőségre fel kell készülni, vagyis arra is, ha a román kormány nem tudna közös frontot kialakítani Magyarországgal.¹⁰ A román külügyminisztérium a határkérdésben Románia hagyományos álláspontját igazította az 1946

elején fennálló nemzetközi körülményekhez. Visinszkij bukaresti tartozkódása alkalmával Tătărescunak ígéretet tett az 1938. január 1-i határ visszaállítására. A román diplomácia vezetői remélték, hogy nem a Szovjetunió lesz az egyetlen nagyhatalom, amely Erdély Romániához csatolását támogatja, hanem arra számítottak, hogy az angoloknál és amerikaiaknál az elvesztett rokonszenvet visszanyerhetik és az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem fog harcolni a szovjet álláspont érvényesítése ellen. Ha viszont Romániától mégis területi engedményt kérnének, Tătărescu – Csehszlovákiához hasonlóan – a magyarok tömeges kiutasításával fenyegetett.¹¹ A román külügyminiszter 1946. február 8-án a bukaresti francia követtel közölte, hogy a párizsi értekezletre utazó román küldöttség élén ő fog állni, és ugyanakkor arra is célzást tett, hogy tudomással bír arról: Bidault francia külügyminiszter milyen álláspontot képviselt Londonban az erdélyi határ kérdésében. Tătărescu kifejezte megértését a francia diplomácia közvetítő szerepét illetően, amely a Szovjetunió és az angolszász hatalmak közötti megbomlott harmóniát igyekezett helyreállítani, de remélte, hogy Bidault képes felmérni, mekkora csalódást okozna Franciaország romániai barátainak, ha nem a trianoni román határok teljes visszaállítását támogatná: a román közvéleménynek valósággal elképzelhetetlen, hogy a IV. köztársaság olyan álláspontot foglalhat el, amely ellentétben állna a III. köztársaság állandóan fenntartott állásfoglalásával. Jean Paul-Boncour igyekezett biztosítani a román külügyminisztert arról, hogy egyáltalán nem ez a francia felfogás, és erről könnyen meggyőződhet Tătărescu, amikor a francia külügyminiszterrel Párizsban tárgyal.¹² Holman brit politikai képviselő 1946. március 25-i bemutatkozó látogatásánál a román külügyminiszter arról próbálta meggyőzni beszélgető partnerét, hogy jómaga kommunista ellenes, mégis az egyedüli realista politika csakis a Szovjetunióval való szoros együttműködés lehet: Románia viszont latin, s nem szláv ország, ezért valódi kötelékek a Nyugathoz, s nem Kelethez fűzik, ezért a nehézségek ellenére a lehető legbarátibb viszonyt kívánják Nagy-Britanniával kialakítani. Tătărescu biztosította Holmant arról, hogy "a Szovjetunió kategorikusan egész Erdély Romániának ítéltése mellett áll", és ez a közvéleményben elégedettséget kelt, növeli a kommunisták tekintélyét, különösen, ha okkal kételkednek Nagy-Britannia és az Egyesült Államok szándékaiban. A román külügyminiszter sajnálatosnak tartotta, hogy Nagy-Britannia nem válaszol erre, és nem ellensúlyozza a kommunisták angolellesenes propagandáját. Tătărescu hivatkozott arra, hogy információi szerint Amerika és kisebb mértékben Nagy-Britannia valamilyen formában biztosította a magyar kormányt: a kérdés etnikai alapon gondos vizsgálatot követel, és a probléma megoldása valamilyen kompromisszumot kíván. A román külügyminiszter hozzátette: a békeszerződés aláírása után a szovjet csapatok számát fokozatosan csökkenteni fogják.¹³

Míg Tătărescu a nyugati nagyhatalmak képviselőit próbálta meggyőzni arról, hogy Romániában politikai tekintélyüket csak a trianoni határ visszaállításával őrizhetik meg, addig a román kormányfő 1946 elején Budapestre eljuttatott üzeneteivel igyekezett változtatni a kétoldalú tárgyalásokat visszautasító magyar állásponton. Petru Groza 1946. január 15-én dr. Hirsch Dezső miniszteri tanácsos

útján arra kérte Tildy Zoltán miniszterelnököt, hogy "ne hagyja magát a reakció által befolyásolni, és ne hagyja ezek által újból felvetni Erdély kérdését, mert ebből katasztófa származhat. Ő, – Groza – most élet-halálharcot folytat, melyben Sztálin marsall teljesen mellette áll. Ő a vámuniót komolyan óhajtja előkészíteni... és ily módon gazdaságilag egyenként életképtelen országok helyett létrehozható egy erőteljes gazdasági blokk, mely a Balti tengertől a Fekete tengerig terjed".¹⁴ A román miniszterelnök január végén egy régi erdélyi magyar ismerősének panasolta el, hogy "Magyarországon újra revizionista irányzat kerekedett felül és hozzátette, hogy bár az ő román–magyar barátságot hirdető politikája Magyarországon nem talált visszhangra, üzeni az illetékes budapesti köröknek, hogy ő egyedül is tovább küzd régi elképzeléséért s hozzátette: a reviziós politika csak a régi kisentente-t fogja újjáéleszteni."¹⁵ Groza 1946 márciusában a külföldre küldendő román követeknek a határkérdésben vallott felfogását úgy összegezte, hogy "a magyar kérdés tárgyalása során sose hivatkozzanak történelmi jogokra, mert hiszen ezek mindig vitások és sohasem dönthető el, hogy a magyar álláspont a helye-e, vagy pedig a dákoromán kontinuitás elmélete. Neki egy jogcíme van Erdélyhez, az, hogy az erdélyi magyarságot minden tekintetben egyenjogúsította, és hogy ezt az egyenjogúsítást a jövőben is megvédi úgy, hogy a határok jelentősége magától meg fog szűnni."¹⁶

1946 tavaszán a román külügyminisztérium álláspontja kerekedett felül a kormányon belüli vitában. Tătărescu 1946 elején a román–magyar kérdésben öt emlékiratot nyújtott át a szovjet kormány képviselőjének: Románia katonai és gazdasági részvételéről a Németország és Magyarország elleni háborúban, az erdélyi kérdésről, a román–magyar határról, Románia jóvátételi követeléseiről Magyarországgal szemben, valamint a magyar békeszerződésbe felveendő rendelkezésekről. A román kormány kérte, hogy a békeszerződésekben erősítsék meg a trianoni határvonalat, mivel Románia a fegyverszüneti egyezmény megkötését követően a szövetségesekkel együtt harcolt, az 1945. január 20-án aláírt moszkvai magyar fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye a két bécsi döntés semmissé nyilvánításán kívül a magyar csapatok és közigazgatás 1937. december 31-i határok mögé való visszavonását írta elő; a román közigazgatást helyreállították Észak-Erdélyben; a trianoni "döntést" alapos mérlegelés után hozták, amelyben részt vett az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormánya; a "döntés" helyességét "teljes mértékben igazolta a két világháború között Erdély jelentős fejlődése minden területen, valamint a román nép átfogó és türelmes politikája más nemzetiségekkel szemben. Észak-Erdély visszatérése után ezt a politikát még jobban elmélyítették."¹⁷ A román jegyzék angol fordítását a "Transylvania" hajón Londonba küldték, de nem adták át az angol és amerikai külügyminiszterhelyettesnek. Tătărescu ugyanis el akarta kerülni, hogy a román kormány kezdeményezze a területi kérdés felvetését; a Külügyminiszterek Tanácsa londoni vitáiról különben is csak a Moszkvából kapott jelentésből értesült. A román külügyminiszter tartani kívánta magát azokhoz a szovjet ígérekhez, amelyeket a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökétől kapott. A román jegyzék szétküldését ezért a londoni külügyminiszterhelyettesi értekezlet alakulásától tette függővé. Tătărescu a lon-

doni román képviselő sürgetése ellenére is vonakodott magyar–román diplomáciai "ellenségeskedést" kezdeméyezni, mivel úgy vélte, hogy "Groza magyarbarát politikájának ismételt kudarcai ellenére Moszkva ezt a politikát jobban támogatja, mint valaha."¹⁸

A KÜLÜGYMINISZTERIUM TERÜLETI JEGYZÉKE ÉS A MAGYAR POLITIKAI VÁLSÁG

Sebestyén Pál 1946. január 1-én foglalta össze javaslatát a magyar békeszerződés centrális problémájáról, a határainkon kívül élő magyarság sorsának rendezéséről. Sebestyén szerint a háború utáni népvándorlások és megmozdulások "olyan politikai és népi csoportosulásoknak és átrétegződéseknek jegyében történnek, amelyek célja a Német Birodalom szétzúzása folytán előállott cseppfolyós állapotot új honfoglalásokkal, új hatalmi helyzetek megteremtésére felhasználni" s "államok és népek sorsa fog függni attól, hogy a rendezésben ki milyen helyzet és milyen helyzetet tud magának biztosítani". Alapvető célnak tekintette "a magyarság egyeteme számára politikai szabadságát, gazdasági jólétet és kulturális életének szabad szárnyalását biztosítani. Optimális feltételei akkor volnának adva, ha az egész magyarság egy állam kebelében élhetné a maga életét." Ha ez nem valósítható meg, "a kívül rekedt magyarságnak legalább azokat az elemi feltételeket biztosítsuk, amelyek mellett politikai szempontból üldözésektől és elnyomásoktól mentesen, emberi jogainak tiszteletben tartása mellett – félelem nélküli életet – élhet, gazdaságilag prosperálhat és szabadon folytathatja kulturális életét."

Sebestyén a kielégítő életfeltételek biztosítására a Párizs-környéki ún. kisebbségi szerződésekhez való visszatérést kiküszöbölendőnek tartotta: "Szomszédainkkal, amelyek a kisebbségi szerződéseket annakidején még maximális területi aspirációik nem remélt megvalósulásának ellentétele gyanánt is csak a legnagyobb ellenkezéssel engedték az akkori győző nagyhatalmaktól magukra erőszakolni, ma, midőn területi státuszukra több-kevesebb joggal mint szerzett, sőt történelmi jogokra hivatkozhatnak, egy ilyen rendszernek magukat alávetni annál kevésbé volnának hajlandók, mert területi aspirációik ki lévén elégtve, részükre a hatalmak megfelelő ellenszolgáltatást nyújtani sem tudnának". "Ma, a népvándorlásszerű méretekben jelentkező kényszerű át- és kitelepítések idején, a befejezett helyzetek teremtésének politikai formájában a nemzetiségi kérdésnek ilyen finom jogi technikával való kezeléséhez a szükséges hangulati atmoszféra mind a világgöztémében, mind szomszédainknál teljesen hiányzik. Hogy ez a fasiszta metódus talán tudat alatti utánrezgéseként jelentkezett hangulati atmoszféra a nemzetközi közfelfogásban milyen erősen hat, arra jellemző az, hogy azok a nagyhatalmak, amelyek az ENSZ alapokmányában annyi erkölcsi emelkedettséggel emelték fel szavukat az emberi jogok és az emberi méltóság tisztelete mellett, a német államiségén kívül élő németiség problémájának megoldását az emberi méltósággal nehezen összeegyeztethető módon végbemenő erőszakos kitelepülésben vélték

megtalálni. De ugyanez a hangulati atmoszféra fejt ki hatását több-kevesebb erővel szomszédainknál is, aemlyek gondolkodásukban és érzéseikben már messze túljutottak a múlt kisebbségvédelmi rendszerein, s a területükön élő magyarság problémáját, mint belső ügyüket kívánják kezelni, s ki-ki a maga módján megoldani. Ez a beállítottság még aziránt sem enged reményeket táplálni, hogy a területükön élő magyarság helyzetét kétoldalú szerződések útján sikerülhessen velük rendezni." Sebestyén magyar szempontból nem tartotta kívánatosnak a kisebbségvédelmi rendszerekre való visszatérést, mivel a gyakorlatban nem váltak be, a megoldásra teljesen alkalmatlannak bizonyultak. Bevezetésüket "csakis egy minden más megoldási kísérlet meghiúsulása esetén végső expediensként" vagy "közbenő taktikai lépés gyanánt" tudta elképzelni. Sebestyén Pál ezért "a szomszédos államokban élő magyarságnak egy nemzetiségileg homogén és gazdaságilag életképes Magyarországra való összetelepülését" hozta javaslatba, mivel nem lehet arra kényszeríteni a magyarságot, hogy kisebbségi sorsban élve, felőrldésnek és asszimilációnak kitéve "üldözött vad legyen a népek vadonában, vérével és verejtékével más népeket szolgáljon és üldöztetéseknek tegye ki magát, ha anyanyelvén mer megszólalni, vagy Istenéhez fohászzkodni." Sebestyén a nagyhatalmakra kívánta bízni, hogy "az összeköltözött magyarság közelebről mily területen folytassa életét".¹⁹

Sebestyén Pál javaslatát a keserűség hatotta át: e szavakat akkor írta le, amikor a magyar kormány már elfogadta a németek kitelepítésére vonatkozó rendeletet és a prágai tárgyalások első, eredménytelen 1945 decemberi fordulója után Csehszlovákia a magyarok egyoldalú áttelepítését helyezte kilátásba.

Kertész István a békeelőkészítés kezdetétől a magyar-román határ megváltoztatását a Szovjetuniótól, illetve a nagyhatalmaktól függő kérdésnek tekintette, s ezért konkrét magyar területi igény felvetését nem kezdeményezte. A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának vezetője szerint ugyanis a diplomáciai kártyák úgy keverhetők, hogy "a trianoni határokat érintő területi kérdések maguktól felmerüljenek a békeszerződések megkötésénél általában alkalmazni rendelt alapelvek gyakorlati keresztülvitelénél".²⁰

A magyar kormány 1946. január 25-i, a három szövetséges nagyhatalomhoz intézett jegyzékében kérte egy olyan szakértő bizottság kiküldését, amely a Magyarországgal kapcsolatos összes problémával egységesen, szakszerűen és tárgyilagosan foglalkozna. A memorandum az első világháborút lezáró békekonferencia szervezeti hibáival magyarázta a Magyarország elleni túlzó követelések elfogadását.²¹ A Gascoigne, budapesti angol politikai képviselő, a magyar emlékiratot felterjesztő levelében azt állította, hogy ez "a szokásos érveket tartalmazza a trianoni szerződés "igazságtalanságai ellen", és február 1-én, a jegyzéket átadó magyar diplomatának kifejtette: "mindenesetre valamennyi Magyarországot érintő kérdést a szövetséges kormányok szakértőkkel vizsgálatnak meg és... nem kívánatos, hogy éppen Magyarország vesse fel a kérdéseket a jelenlegi stádiumban". C.A. Macartney professzor, a Foreign Office kutatórészlegének magyar referense viszont megállapította, hogy bár természetesen a magyar nézőpontot tartalmazza az emlékirat, "egy jó adag igazság rejlik benne", s megfontolandó: a magyaro-

kat a békeszerződések kidolgozásának valamelyik fázisában hallgasság meg.²² A Külügyminisztérium 1946. február 1-i jegyzékében a három szövetséges nagyhatalom képviselőivel Magyarország általános szempontjait ismertette a béketárgyalásoknál: a nemzetiségi és területi kérdés összhangba hozatalát; a gazdasági és kulturális együttműködés biztosítását, az államközi politikai és társadalmi ellentéteket okozó tényezők kiküszöbölését.²³ "Az ellentéteket az elmúlt száz év alatt kiélező nacionalizmus őszinte és intézményes leépítését és egészséges gazdasági viszonyok létesítését" előirányzó emlékiratot, s a többi békeelőkészítő jegyzéket Puskin szovjet követ úgy minősítette, hogy azok "a Horthy rendszer politikájának jellegét viselték magukon, sőt ilyeneket akár az a rendszer is küldhetett volna". A Szociáldemokrata Párt és a Magyar Kommunista Párt szintén elégedetlen volt a békeelőkészítő tevékenységgel; a szociáldemokrata sajtó cikksorozatban támadta a külügyminisztert. Szalai Sándor Kertészt nacionalizmussal vádolta, tevékenységét haszontalannak, károsnak tartotta.²⁴ Kertész visszautasította a bírálatot. A baloldali pártok annyit mégis elértek, hogy Gyöngyösi a területi jegyzéket kénytelen volt pártközi értekezlet elé terjeszteni, Kertész Londonba küldésétől – ahol a nagyhatalmak külügyminiszter-helyettesei a békeszerződés-tervezeteket állították össze – pedig el kellett tekintenie.²⁵

A Külügyminisztérium – a szovjet álláspont változásának jeleire építve – késztette el a területi jegyzéket. Kertész szerint Puskin követ Gyöngyösínél Magyarország demokratizálását, a csehszlovák lakosságcsere és transzfer javaslat elfogadását sürgette, s azt ajánlotta, hogy Magyarország Romániával szemben terjesszen elő területi követeléseket, mivel az is volt csatlós ország, s ugyanabba a kategóriába tartozik, mint Magyarország. Kertészt Prágába utazása előtt, 1946 február elején a pályaudvaron Demeter Béla tájékoztatta Tildy üzenetéről, mely szerint Vorosilov marsall közölte: "Erdély kérdését javunkra oldják meg, ha békülékeny magatartást tanúsítunk Csehszlovákiával szemben és egy ésszerű politika első lépéseként elfogadjuk a lakosságcsere egyezmény megkötését Prágával."²⁶ A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya 1946 február közepén bukkant Kristóffy moszkvai magyar követ 1940. július 4-i 95. számú táviratára, amely szerint Molotov kijelentette: "Szovjetunióknak Magyarországgal szemben semmi követelése nincs, vele jó viszony kiépítésére törekszik és hogy magyar területi követeléseket megalapozottnak tartja" s hozzáfűzte: "magyar kormány számíthat arra, hogy szovjet kormány magyar területi követeléseket egy esetleges békekonferencián jogilag támogatni fogja."²⁷

Valójában az 1946 január–február fordulóján a csehszlovák–magyar tárgyalásokkal, illetve Nagy Ferenc miniszterelnöki kinevezésével összefüggésben tett szovjet kijelentéseket aligha lehetett a magyar területi igények támogatásaként felfogni. Molotov 1940-es nyilatkozatain Magyarország Szovjetunió elleni hadbalépése, a román fordulat bekövetkezése, a magyar átállás elmaradása miatt 1946 tavaszára rég túlhaladt az idő. Kertész Párizsból is olyan értesülést kapott, hogy "francia részről a béketárgyalások során minket nemigen fognak támogatni abban az esetben, ha mi akármilyen formában is a trianoni határok megváltoztatására törekednénk. Nem azért, mivel nem látnák be théziseink helyességét, hanem azért,

mert nem akarnak semmiféle Balkán-állammal szembekerülni mi érettünk. Talán még valami kis chance az erdélyi kérdéssel kapcsolatban van, esetleges autonomia stb. felvetésével.”²⁸

F. Matthews a State Department európai főosztályvezetője a várható magyar békefeltételekről csak annyit mondott, hogy ”ezúttal mindenesetre alkalma lesz a magyar kormánynak, hogy a békefeltételekkel kapcsolatban álláspontját kifejtse, tehát nem fog megismétlődni a trianoni precedens. Ezt különben Byrnes államtitkár a békeszerződések ügyében a francia kormányhoz intézett levelében is leszögezte.”²⁹

A Független Kisgazdapárt békeelőkészítő bizottsága 1946 február végén ”Erdélynek olyan nyugat-keleti irányban haladó határvonalal való megosztását” ajánlotta, mely ”biztosítja a Székelyföld Magyarországhoz való tartozását, valamint a magyar és román kisebbségeknek a határ mindkét oldalán aránylag egyenlő számban való elhelyezkedését. A határ ily módon történő megvonása után az eddigi tapasztalatok alapján várható, hogy haladéktalanul megindul a nemzeti kisebbségek önkéntes elhatározáson alapuló és saját nemzetiségű államokba irányuló áttelepülése, s így Erdély nemzetiségi kérdése mindkét fél számára kielégítően oldatik meg”. Ha ez a megoldás megvalósíthatatlannak bizonyulna, a Partium Magyarországhoz csatolását és ”szűkebb értelemben vett Erdély önálló kantonális állammá való alakítását” javasolták.³⁰ A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya 1946. február 20-án jegyzék-tervezetében előirányozta: ”Erdély problémájának helyes rendezésével – Magyarország és Románia politikai és gazdasági igényei méltányos kielégítése útján – e terület inkább összekötő kapcs, mint elválasztó tényező lehetne e két állam között. Mindenesetre olyan megoldást kell találni, hogy a két, nagyrészt alföldön lakó és egymáshoz hasonló lélekszámú szomszédnép, a 11-12 milliónyi magyar és a 13-14 milliónyi román nép eredeti településterülete között elterülő erdélyi hegyvidék oly módon osztassék meg, hogy mindkét állam gazdasági rendszerét legjobban kiegészítse és nemzeti szempontból is kiegyensúlyozott helyzetet teremtsen.”³¹ Kertész a Székelyföldre vonatkozó kisgazda javaslatot tehát kihagyta, mivel jobbnak tartotta, ha a nagyhatalmak elé általános, s nem pontosan körülhatárolt igényt terjesztenek.

Gyöngyösi a Békeelőkészítő Osztály – általa már jóváhagyott – területi jegyzék-tervezetét a magyar politikai válság csúcspontján, a Baloldali Blokk megalakulásának másnapján, 1946. március 6-án terjesztette a Külügyminisztériumban üléselő pártközi értekezlet elé. Gyöngyösi János kijelentette, hogy ”román viszonylatban a magyar–román közvetlen tárgyalások felvételére felhívás a nagyhatalmak részéről hozzánk nem érkezett”. A nagyhatalmak magyar területi jegyzékre várható reagálásáról megjegyezte, hogy ő ”felszólítást kapott álláspontja kifejtésére, tehát ezt meg kell tennie. A Szovjetunió, amely tulajdonképpen ezen a területen döntő tényező és majdnem valamennyi érdekelt állammal szomszéd, egy a románokkal szembeni területi igénnyel szemben minden valószínűség szerint közömbös marad. Legalábbis 2 hónappal ezelőtt, mikor a kérdést felvetette a Szovjetunió budapesti képviselőjénél, ott nem keltett megütközést. Azóta ez a kérdés köztük többé nem vetődött fel és így lehetséges, hogy a szovjet–magyar

viszony romlása következtében ebben a kérdésben szovjet részről változás állott be". Gyöngyösi utalt arra, hogy a "Szovjetunió részéről is felhívtak bennünket álláspontunk leszögezésére" és "igen furcsa lenne, ha a magyar kormány nem fejtené ki álláspontját a felszólítás ellenére... Szomszédaink már mind közölték álláspontjukat, hogy a trianoni határt óhajtják fenntartani. Lehetetlen így külföldi követeink helyzete is, akik a magyar hivatalos álláspontot híján nem tudják, hogy mit képviseljenek. Tehát határozott és világos célkitűzést kell a világ elé tárunk." Gyöngyösi kívánsága azonban nem teljesült: a baloldali pártok ellenették a területi jegyzék nagyhatalmak elé terjesztését. Hiába érvelt azzal a kispap Auer Pál, hogy "Románia nem lévén szláv állam, feltehető, hogy a Szovjetunió is nagyobb szimpátiával viseltetik az előbbi két szláv néppel (Csehszlovákiával és Jugoszláviával) szemben, mint Románia iránt" s "igen jónak véli a nagyhatalmaknál körvonalazni a kompakt magyar többségű vidékek visszacsatolására vonatkozó igényeket". A szociáldemokrata Böhm Vilmos nem tartotta szerencsésnek a jegyzék megfogalmazását, s elküldése előtt azt kívánta, hogy puhatóldozzanak a Szovjetuniónál. A határkérdés felvetését román viszonylatban a fegyverszünet idézett pontja miatt könnyebbnek tartotta "hiszen nincsen pontosan körvonalazva ott, hogy Románia Erdélynek mely részét kapja" ... majd megállapította: "A háború elvesztéséért a reakció a felelős, a demokrácia annál dicsőbb lesz, minél több területet tud visszaszerezni." A kommunista Kis Károly (és Kovács István) a nagyhatalmak és különösen a Szovjetunió reakciójára kívánt támpontot nyerni: "Terület visszaszerzésére szerinte is csak Romániával szemben lehet remény, hivatkozva a fegyverszünetre". A Szovjetunió véleményét viszont ismerni kell, "mert úgy látja, hogy a szovjet a románokkal szemben barátságos, míg velünk szemben egy idő óta elzárkózó és bizalmatlan. Azonkívül fél, hogy ha követelődzünk, Groza demokráciáját válságba juttatjuk, éppúgy, mint Rákosi mondta, hogy a csehek és egyéb követelések a múltban a magyar demokráciát juttatták válságba." Attól tartott, hogy "ha mi területet követelünk, akkor talán szomszédaink is támadásba mennek át és ők is területi követeléseket támaszthatnak velünk szemben". Kertész a május 1-jére tervezett párizsi konferencia miatt tartotta sürgősnek a jegyzék elküldését. Rámutatott arra, hogy "legkívánatosabb az volna, ha a határoknak nem lenne jelentőségük. Mindaddig azonban, amíg politikai határok lesznek és a határokon túl tekintélyes számban magyarok élnek, a magyar kisebbségeink gazdasági és kulturális és emberi jogairól gondoskodni kötelességünk. Ha kisebbségeink a múltban megfelelő bánásmódban részesültek volna, akkor a területi kérdés jelentősége nagymértékben csökkent volna... Őszintén meg kell mondanunk, hogy nem jöhet létre valódi megbékélés mindaddig, amíg a magyarok százazreit elnyomhatják vagy kiüldözhetik, Magyarország számára pedig nem adják meg a minimális gazdasági életlehetőséget sem. ... a legkevésbé, amit tehetünk, hogy a nagyhatalmak előtt feltárjuk a trianoni rendezéssel előállt helyzetből származó nehézségeinket és rájuk bízunk a rendezést. A magyar demokrácia jövője szempontjából is fontos ezt megtennünk".³²

Kertész érvelése és Gyöngyösi lemondással fenyegetőzése dacára március 23-án a koalíciós pártok vitái miatt a területi jegyzék kidolgozását egyelőre felfüggesz-

tették. Groza aggodalmai tehát nélkülözték az alapot: a nyugati nagyhatalmak – éppen ebben az időszakban feladott – határmódosítási elképzelései mögött nem a magyar kormány békeelőkészítő diplomáciája állt, hiszen 1946 április végéig fel sem vetette területi igényeit a Külügyminiszterek Tanácsa előtt. A szovjet kormány felszólítása a magyar álláspont előterjesztésére viszont megfelelt – a már idézett – 1946 január 14-i háromhatalmi megegyezésnek. Gyöngyösi nem kapott ezen túlmenő ígéretet Puskintól; az 1946. március 6-i békeelőkészítő pártközi értekezleten csak arról tett említést, hogy felvetése a szovjet követnél nem keltett megütközést.

A Független Kisgazdapárt vezetői 1946 március elején attól tartottak, hogy "előbb vagy utóbb, de mindenképpen a békeszerződés előtt a Kommunista Párt Magyarországon államcsínyt kísérel meg és megragadja a hatalmat."³³ Nagy Ferenc miniszterelnök a baloldali pártok követelései és a szovjet diplomáciai fellépések hatására kénytelen volt engedni. A kisgazdapárti centrum a koalíció "mindenáron" való fenntartására törekedett, és ezért hajlandónak mutatkozott március 12-én a jobboldali kisgazda képviselők egy részét kizárni.³⁴ A Gascoigne budapesti angol politikai képviselő Nagy Ferenc engedményeit "veszélyes lépésnek" minősítette "s szívből remélte, hogy nem fog további ilyen engedményeket tenni a baloldalnak... mivel a Kisgazdapárt többségi pozícióját, amelyet a párt az általános választásokon elért győzelmével szereztek" elveszteni, sőt a baloldal kívánságainak történő alávetés a választóik által adott mandátum "elárulását" jelentené. Gascoigne – a Foreign Office utasítására – kifejezte az angol kormány érdekelttségét, hogy Magyarországon a népakaraton alapuló valóban demokratikus rendszer jöjjön létre.³⁵

Schoenfeld budapesti amerikai követ szintén szóvá tette Nagy Ferencnél, hogy "állandó engedmények egy kisebbségi csoportnak a koalíció fenntartása érdekében végülis a novemberi választásokon kapott népi mandátumnak a tagadásába torkollhat", s kijelentette: a magyar miniszterelnöknek kell megítélnie, mikor érkezik el az idő, amikor a választók akarata előbbrevaló lesz, mint a koalíció fenntartása. Nagy Ferenc azt válaszolta, hogy a "békeszerződés aláírása és a megszálló csapatok visszavonása minden valószínűség szerint felveti a kérdést: a koalíciót fenntartsák-e, s ha igen, milyen formában." Schoenfeld figyelmeztetésére, miszerint ha az események így haladnak, a békeszerződés megkötésekor a baloldali ellenőrzés befejezett tényével fogja szembetalálni magát, amely kizárja a választók céljainak valóra váltását, Nagy Ferenc újra megismételte sokszor hangoztatott meggyőződését: "a koalíció – s különösen az ő miniszterelnökségének – alternatívája az -anarchia-".³⁶ A márciusi politikai válság nemcsak Magyarország angol-amerikai megítélésében idézett aló kedvezőtlen változást, hanem – mint láttuk – a választások elhalasztásának egyik érve lett Romániában. A magyar külpolitika alárendelődött a belpolitikának, a békeelőkészítés holtpontra jutott, miközben Londonban a magyar-román határkérdés tárgyalása döntő szakaszába lépett.

**A LONDONI KÜLÜGYMINISZTERHELYETTESI ÉRTEKEZLET
ÉS A NAGYHATALMAK ÁLLÁSPONTJÁNAK MEGVÁLTOZÁSA
AZ ERDÉLYI HATÁR KÉRDÉSÉBEN**

A békeszerződés-tervezetek kidolgozása 1946. január 18 és július 12-e között több szakaszban történt: a londoni külügyminiszterhelyettesi értekezleten (1946. január 18–április 20), a párizsi Külügyminiszteri Tanács első (1946. április 25–május 16) és második (1946. június 15–július 12) ülésén. A londoni külügyminiszterhelyettesi értekezlet január 18 és március 8-a közötti első 28 ülésén kizárólag az olasz kérdéssel foglalkozott. Az amerikai külügyminiszter hamarosan arra a következtetésre jutott, hogy a négy nagyhatalom külügyminiszterhelyettesei által megszövegezett "békeszerződés szigorúbb lesz, mint amelyet az Olaszország irányában egyenként kedvezően hangolt hatalmak bármelyike ezen országra kényszeríteni kívánt", s ezért követeléseik mérséklésére szólította fel a szovjet, francia és angol delegációt. 1946. február 20-án az Olaszországgal szembeni francia és osztrák határmódosítási igényekről bontakozott ki vita: a francia és szovjet küldött még azt is ellenezte, hogy Olaszországgal a követelések tényét közölgék. Ez eljárási precedenst teremtett, mert a békeszerződés-tervezetek kidolgozásánál Londonban az érintett szövetséges és "volt ellenséges" államok nézeteinek kifejtésére nem biztosítottak lehetőséget.³⁷

Az amerikai küldöttség 1946 február végén a román, bolgár és magyar békeszerződés-tervezet megvitatását indítványozta, mivel kételkedett a szovjet békekötési akaratban és attól tartott, hogy a párizsi konferencia elhalasztásához vezethet a béketárgyalások elhúzódása. Az amerikai külügyminiszterhelyettes úgy vélte, hogy a Szovjetunió nem érdekelt az olasz stabilitás helyreállításában, Délkelet-Európában viszont kizárólag "bábkormányokat" hajlandó eltűnni; a Vörös Hadsereg egységeit a térségből nem kívánja kivonni. J.C.Dunn javasolta külügyminisztériumának, hogy ezentúl az európai ügyeket saját elhatározásaik alapján intézzék "anélkül, hogy valamely más nemzet hajjunknál fogva rángatna bennünket, vagy akcióinkat önfeladással hatástalanítva egyszerűen csak azon vennénk észre magunkat, hogy csupán mások politikai diktátumát hajtjuk végre."³⁸

Az amerikai indítványra az angol küldöttség kedvezően válaszolt; a francia külügyminiszterhelyettes ezúttal hajlandónak mutatkozott arra, hogy a balkáni békeszerződés-tervezetek tárgyalásától távol tartsa magát. James Marjoribanks az angol, és John C.Campbell az amerikai küldöttség Balkán-szakértője 1946. február 26-án egyeztetette álláspontját, a román, bolgár és magyar területi vitákról. Az erdélyi kérdésről Campbell megállapította, hogy "a State Department magatartása valamelyest módosult, amióta a kérdés először felvetődött a Lancaster House-ban (1945. szeptember 20-án – a szerző megjegyzése). Elismerte, hogy az amerikai javaslat, – amely a trianoni határ Magyarország javára történő módosítására vonatkozott – némileg azzal a sajtóbírálattal magyarázható, ami Észak-Erdély közigazgatásának Szovjetunió részéről 1945 márciusában történt egyoldalú visszaadását követte. Abban az időben a State Department a sajtó előtt fenntartotta álláspontját, miszerint a Szovjetunió lépése nem jelent szabályszerű

(terület) átengedést, hanem csupán egyszerű közigazgatási intézkedést, a végső döntést a békeszerződés megkötéséig halasztják. James Marjoribanks kifejezte készségét a kérdés megtárgyalására, viszont kételkedett abban, hogy Magyarország javára határmódosítás elfogadható. John Campbell jelezte, hogy küldöttsége hasonló belátásra jutott. A. Russel, a Foreign Office magyar referense mindezt elégedetten kommentálta: az amerikai "magatartás megváltozása az erdélyi kérdésben érdekes és hasznos lehet, amikor az idő elérkezik a kérdés megvitatására. Mindeddig úgy tűnt, hogy közvetítenünk kellett volna az amerikaiak és oroszok között, noha mi elköteleztük magunkat az amerikaiak támogatására; Amerika teljes támogatására szükségünk lehet e békeszerződésekben."³⁹

Guszev szovjet külügyminiszterhelyettes február végén késznek mutatkozott arra, hogy küldöttsége román békeszerződés-tervezetét előterjessze. A Foreign Office ezért sürgősen kidolgozta az erdélyi kérdés megvitatásánál követendő taktikát. Az angol kormány mindenekelőtt a szovjet-román határ pontos vonalát kívánta tisztázni. A szovjet csapatok ugyanis a háború végén elfoglalták a Duna torkolatát ellenőrző szigeteket. Ezek az 1940. június 28-i szovjet román egyezmény szerint Romániához tartoztak. Az angol külügyminiszterhelyettes a szovjet küldöttségtől olyan határleírást és térképmellékletet igényelt, amely bizonyítaná, hogy nem kívánnak eltérni az 1918 előtti határtól.

A Foreign Office 1946. február 28-án az erdélyi kérdést ebben az összefüggésben vizsgálta. Megállapították: 1945 "szeptembere óta magatartásunk némileg módosult a trianoni határ érintetlenül hagyása irányában. Magyarok, románok és oroszok egyre inkább az erdélyi kérdés autonómia alapján történő megoldása felé hajlanak, mint a határmódosítás irányában. Mindenféle kisebb határmódosítási terv elvágna a román területen belül húzódó észak-déli vasútvonalat, amelynek töretlen működése nélkülözhetetlen a térség gazdasági életéhez. Nagyobb mértékű határmódosítások nem igazolhatóak etnikai alapon. Úgy tűnik, a Szovjetunió azaz, hogy (1945. márciusban) a közigazgatást *de jure* a román kormánynak adta, míg *de facto* nagyrészt a helyi magyar kommunisták kezében hagyta, megtalálta az erdélyi politikai kérdés legjobb, közvetlen megoldását. Mindenesetre valószínűtlen, hogy a Szovjetunió által régóta kialakított rendezés megváltoztatásáról megtudnánk őket győzni. Mivel Erdély gazdasági fejlődése teljes egészében Románia és Magyarország kielégítő viszonyától függ, a két ország közötti kereskedelmi akadályokat csökkentő orosz politika hosszútávú megoldást jelenthet egy olyan problémára, amelyet – figyelembe véve Oroszország túlsúlyát e térségben – inkább gazdasági, mint politikai természetűnek tekinthetünk. (Mindezek alapján) most tájékoztattuk az Egyesült Államok küldöttségét, hogy nem ellenezzük, ha felvetik a határkérdést, ha ezt helyesnek tartják, de a magunk részéről nem vagyunk meggyőződve arról, hogy Románia és Magyarország között létező határ megváltoztatása valójában kívánatos lenne."⁴⁰

A román király 1946. február 26-án Le Rougetel angol politikai képviselőnek vetette fel az erdélyi határ fenntartásának kérdését. Másnap, február 27-én Burton Y. Berry bukaresti amerikai politikai képviselőtől hat kérdésben kért magyarázatot: (1) az Egyesült Államok továbbra is részt kíván venni a moszkvai

háromoldalú határozat romániai végrehajtásában? (2) az amerikai kormány nézete szerint a román békeszerződés ratifikálása után a szovjet csapatoknak el kell hagyniuk Romániát? (3) a Groza kormány esetleges választási veresége komoly következményekkel járhat; az amerikai kormány osztja-e a nézetet, vagy a három szövetséges nagyhatalom elfogad bármilyen kormányt, amely a választásokkal a népakarat megnyilvánulásaként jön létre? (4) egyes miniszterek azt állítják, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a Románia és Magyarország közötti határt újra kívánja rajzolni. Mivel a jelenlegi határt az első világháború után az angolok-amerikaiak hozták létre, éppannyira fontos a határ megtartása (változatlanul hagyása) az angol-amerikai tekintély romániai megőrzése szempontjából, mint maguknak a románoknak. (5) az amerikai kormány a békeszerződés megkötése után egyáltalán kíván-e a román gazdasági helyzettel foglalkozni? (6) a békeszerződés aláírása után az Egyesült Államok kíván-e kereskedelmi kapcsolatokat létesíteni Romániával?⁴¹

Berry 1946. március 6-i táviratában arról értesítette az amerikai külügyminisztert, hogy (1945 decemberében) szovjet hivatalos személyek tájékoztatták a románokat, miszerint az amerikaiak meg kívánják változtatni az erdélyi határt Magyarország javára. A Groza kormány tisztviselői erre hivatkozva azt hangoztatják, hogy "a szovjet kormány Románia védelmezője a tervezett angol-amerikai agresszió ellen." Ráadásul emlékeztették a románokat arra, hogy a szovjet kormány a fegyverszüneti tárgyalások alatt egyértelműen egész Erdély Romániának visszaadását kívánta, amit Churchill úr akadályozott meg, ragaszkodván a végső rendezés békekonferencián történő eldöntéséhez". Berry a király főudvarmesterének közléseiről is beszámolt. Negel szerint a román parasztot nem érdekli, ha a szovjet igények következtében az állami költségvetéshez hat számjegyet adnak, de "ugyanazt a parasztot mélyen megrázná, ha a határállomást néhány kilométerrel arrébb tolnák". Negel a londoni külügyminiszterhelyettesi értekezletet az angol-amerikaiak és szovjetek közötti kötélhúzásként jellemezte, amelyben a szovjetek a román oldal felé húznak. Az amerikai javaslat híre a román politikai pártokban a szovjet kormány és a Román Kommunista Párt számára előnyös reakciót váltott ki. "Sőt, ha a békefeltételek tárgyalásánál az amerikaiak fenntartják álláspontjukat és a tárgyalások megelőzik a román választásokat, az amerikaiak győzelemhez juttatják a kommunisták által támogatott Groza kormányt." Berry mindezek alapján négy pontban összegezte véleményét külügyminisztériumának: (1) a szovjet hatóságok következetesen törekedtek és törekedni fognak a jelenlegi Románia és Magyarország közötti határ megerősítésére; (2) ez a magatartás növeli a szovjet kormány tekintélyét Romániában; (3) "javaslatunk az etnikai alapon történő kisebb határmódosításra rendkívül érzékeny pontot érint minden románnál és tekintélyünk csökkenését eredményezné, ha fenntartjuk (a határmódosításra irányuló) nyomásunkat." (4) "a magyarok, mivel erős csoportjaik mélyen Romániában élnek, legalább annyira elégedetlenek lesznek az erőfeszítéseinkkel, mint a románok, ha etnikai okok miatt erőltetjük a határmódosítás elvét, s utána ezt az elvet a jelenlegi határtól csupán néhány kilométeren belül érvényesítjük." Berry nem ismerte külügyminisztériuma állásfoglalását, de azért

mégis azt javasolta, hogy az erdélyi határ módosításának a kérdését az ENSZ keretében oldják meg, s ne a békekonferencián.⁴²

Az amerikai külügyminiszter Mihály király kérdéseire válaszolva kijelentette, hogy a három nagyhatalom egyeztetett politikája kívánatos; a maga részéről számtalanszor rámutatott a szabad választások útján, a népakarat valódi képviselőként létrehozandó demokratikus kormányok szükségességére; megerősítette a kereskedelmi kapcsolatok felvételének szándékát; s végül február 28-i beszédére hivatkozva kinyilvánította, hogy a nagyhatalmaknak más szuverén államok területén jóváhagyásuk és szabadon kinyilvánított beleegyezésük nélkül nincs joguk csapatokat tartani, s szükségtelenül nem hosszabbíthatják meg a béke megalkotását, nem kényszeríthetnek csapatokat a kis és elszegényedett államokra. Mihály király szóbeli tájékoztatására Byrnes közölte, hogy a fegyverszüneti tárgyalásoknál a román–magyar határ esetében is az amerikai kormány azt az álláspontot képviselte, hogy az összes területi kérdés rendezését a végső békerendezésig kell halasztani, így a magyar–román határ kérdését is. "Noha nem hisszük, hogy bármiféle hasznos célt szolgálna jelenleg a békeszerződésekkel kapcsolatos ügyek feltételezéseken alapuló megvitatása, kijelenthető, hogy az Egyesült Államok kormánya minden ilyen természetű kérdést megfelelő időben az érintett térség lakossága kívánságaival szembeni legnagyobb rokonszenvvel fog megközelíteni és a lehető legnagyobb figyelmet fogja szentelni a probléma etnikai, gazdasági és politikai vonatkozásainak."⁴³

Schoenfeld budapesti amerikai politikai képviselő 1946. március 9-i táviratában a rendelkezésre álló információk alapján egyáltalán nem tartotta biztosnak, hogy "a szovjetek visszautasítják a magyarok támogatását az erdélyi határ módosításában". Schoenfeld többek között a Dessewffy Gyulával folytatott beszélgetésre hivatkozva azt állította: "Okunk van feltételezni, hogy a Szovjetunió a revízió mézesmadzagját húzta el a magyarok előtt gazdasági engedmények kicsikarása érdekében." Schoenfeld szerint ha köztudomásúvá válik az amerikai szándék az erdélyi határ némi, Magyarország javára történő módosítására, az rövid távon hatással lehet a politikai helyzetre, míg Romániában a kár rég bekövetkezett, ha a király angol és amerikai követnek elmondott véleménye a román közvéleményen alapszik. A budapesti amerikai politikai képviselő ezért a hosszútávú cél megvalósítását szorgalmazta, vagyis Közép-Európában a lehető legtöbb igazságtalan határt meg kell változtatni, ahogy erre alkalom kínálkozik. A probléma ENSZ keretébe utalásával gyakorlatilag hátat fordítanak egy megoldatlan problémának, noha Schoenfeld készséggel megértette Berry szempontjait, amelyek a bukaresti események nyomása alatt születtek. Schoenfeld táviratában felsorolta, hogy milyen előnyökkel járna, ha védelmeznék, vagy részt vennének az erdélyi határ módosításában (1) megerősítenék meggyőződésüket abban az elvben, hogy a határok nem statikusak és az igazságtalanságok kiigazíthatók. (2) Ha a minimális magyar követeléseket kielégítenék, megszüntetnének egy olyan okot, ami miatt a Balkánt a problémák állandó góciának tekintik (3) gyakorlati megfontolásból is fontosabb a határmódosítás hatását a magyar, mintsem a román belpolitikára figyelembe venni, mivel Magyarország "még mindig kettős szónában található a

szovjet terjeszkedés szempontjából, míg a Romániára eső árnyékok már régóta mélyebb színárnyalatúak.”⁴⁴

A londoni külügyminiszterhelyettesi értekezleten (1946. január 18–április 20.) a szovjet küldöttség az *1946. március 11-én a román*, március 27-én a magyar békeszerződés tervezetében (az első és) második bécsi döntés semmissé és meg nem törtéنتté nyilvánítását ”egész Erdély Romániához tartozását” javasolta. Az angol küldöttségnek nem volt érdemi ellenvetése a szovjet tervezettel szemben, de hozzájárulását a trianoni határ helyreállításához attól tette függővé, hogy a békeszerződésben pontosan rögzítsék Románia valamennyi határának – így a szovjet–román határnak is – a vonalát. J.C.Dunn, a londoni amerikai küldöttség vezetője 1946. március 19-én a szovjet álláspont ismeretében pedig módosította a State Department 1945. szeptember 20-án a magyar–román határkérdésben előterjesztett álláspontját. Az amerikai külügyminiszterhelyettes összefoglalójában emlékezett arra, hogy a londoni Külügyminiszteri Tanácsülésen az angolok és franciák támogatták javaslatukat az etnikai viszonyok tanulmányozására, abból a szempontból, hogy egy kis területész Magyarországnak juttatása lényegesen csökkenti-e az idegen uralom alatt élő személyek számát. J.C.Dunn megállapította, hogy a ”britek most kevésbé lelkesek” ebben az ügyben; nem bizonyítható a budapesti jelentések azon állítása sem, miszerint a Szovjetunió késznek mutatkozik a határmódosításra. Guszev, a londoni szovjet küldöttség vezetője ugyanis határozottan kijelentette március 11-én, hogy kormánya szerint egész Erdély Romániának adandó. A szovjet álláspont tehát szilárdnak tekinthető. J.C.Dunn ennek alapján kijelentette: ”a határmódosítás ügye nem eléggé világos ahhoz, hogy indokoljon egy nagyobb vitát. A rendelkezésre álló statisztikák szerint határmódosítás – hacsak nem kötik egybe lakosságcserével – nem adhat vissza Magyarországnak jelentős számú magyart anélkül, hogy jelentős számú román ne kerülne magyar uralom alá. Valószínűtlen, hogy az idegen uralom alá kerülők számát 100 000-nél többel csökkenteni lehet. Ez nem oldaná meg a kisebbségi kérdést. Az erdélyi kérdést nem lehet megoldani a határok megnyírbálásával. Noha a jól megalapozott magyar követelések kielégítése a magyar demokratikus erőknél lélektanilag kedvezne, de kétséges, hogy kis határmódosítás mennyire járulna hozzá e térség politikai stabilitásához. Ha elvállalnánk is azt, hogy kitesszük magunkat a román haragnak, a határmódosítás általunk történő szorgalmazása esetén nehezen képzelhető el a magyarok kielégítése. Ugyanakkor egy kismértékű változtatás súlyosbíthatja a Romániában maradt magyarok helyzetét. Ezért politikailag nem lehet kívánatos a jelenlegi békeszerződésekkel a határok megváltoztatásának kísérlete, de viszont olyan rendelkezéseket is ellenzünk, amelyek későbbi más eszközökkel történő határkiigazítást kizárnának. Ezért, ha a kérdés általános megvitatásánál az oroszok semmi hajlandóságot sem mutatnának a határmódosításra irányuló javaslatok érdemi mérlegelésére, a megoldást a román békeszerződés szovjet tervezete VII. cikkelye következő módosításával kereshetjük: Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés semmisnek és meg nem törtéنتnek nyilvánítandó, fenntartva a lehetőséget arra, hogy a román és a magyar kormány közvetlenül tárgyaljon egymással a határ olyan kiigazításáról, amely

jelentősen csökkentené az idegen uralom alatt élő személyek számát”⁴⁵ Byrnes 1946. április 5-én Dunn állásfoglalását jóváhagyta és április 10-én hivatalosan a külügyminiszterhelyettesi értekezlet elé terjesztették.

Holman, a bukaresti angol követ 1946. április 2-án javasolta, hogy ellensúlyozzák a Szovjetuniót, mint Erdély Romániához tartozásának ”valódi védelmezőjét” beállító híreket. W.S. Williams, a Foreign Office déleurópai főosztályvezető helyettese Mihály király február 26-i, Tătărescu március 25-i közléseire utalva sem tartotta szükségesnek, hogy az angol kormány a békeszerződés egészének elkészülése előtt nyilatkozzon annak egyik cikkelyéről, csupán arról kívánta a román királyt tájékoztatni, hogy a döntés a Külügyminiszterek Tanácsára tartozik; jól ismerik a román nézeteket és azokat teljes mértékben figyelembe fogják venni. Holman javaslatában a fegyverszünet 19. cikkelyének megerősítését igényelte. Williams rámutatott arra, hogy román szempontból ennek értelmezése a lényeges, vagyis azt szeretnék tudni, hogy Erdély egészét vagy annak csak nagyobb részét kapják meg. Lord Hood, a békeszerződés-előkészítő osztály vezetője április 4-i feljegyzésében az amerikai küldöttség javaslat-tervezetét ismertette, mely szerint ”a trianoni határt állítják helyre azzal a fenntartással, hogy Magyarország és Románia egymás között megegyezhet határmódosításról.” Sir Gladwyn Jebb, külügyminiszterhelyettes április 6-án már amerikai kollégája – fent ismertetett – instrukcióiról számol be, vagyis arról, hogy a külügyminiszterhelyettesi értekezlet következő ülésén felveti az erdélyi kérdést. J.C.Dunn az angol politikát úgy értelmezte, hogy a brit küldöttség mindaddig tartózkodni szeretne az erdélyi kérdés megvitatásától, amíg a szovjetektől végső bizonyosságot nem szereznek”, hogy Románia többi határai hol húzódnak.

Az amerikai külügyminiszter megértőnek mutatkozott az angol álláspont iránt, amely a szovjeteket világos állásfoglalásra kívánta készíteni, de mégis úgy vélte, hogy Erdélyt megvitatják azelőtt, mielőtt a többi kérdésben kielégítő eredményt érnének el. G.Jebb végülis egyetértett azzal, hogy az erdélyi vitát nem lehet a végtelenségig halasztani, annál is inkább, mert véletlenül éppen akkor kapta kézhez azt az 1941-es szovjet térképet, amely a Duna torkolatnál a pontos szovjet–román határt mutatta. Az angol külügyminiszterhelyettesnek már több kétsége volt a Foreign Office válaszával kapcsolatban, amit az amerikai javaslatra készített elő. G.Jebb szerint ”természetesen, ha a határ ugyanaz marad, kivéve Románia és Magyarország közös megegyezése esetén, akkor valószínűleg a trianoni határ fog fennmaradni, mivel nem valószínű, hogy a románok bármit is feladnának. Következésképpen az egész elgondolás csak látszatmentő (face-saving), de hogy kinek sikerül megmenteni a látszatát (though whose face is going to be saved) nem nagyon tudom, kivéve ha találunk Pazvolsky úr hivatalában (Foreign Office kutató részlegében – a szerző megjegyzése) egy ennek tisztázására vállalkozó kutatót. Feltételezem ezért, hogy legjobb azt válaszolnom: nincs különösebb kifogásom az amerikai terv ellen, feltéve, ha többi kollégám is beleegyezik.” G.Jebb a román király megnyugtatóására azt a formulát javasolta, hogy angol részről nem támasztanak nehézséget – Románia és Magyarországgal közös határa nagyjából a trianoni határ legyen, de ügyelni fognak arra is, hogy Romá-

nia többi határát is pontosan határozzák meg, és ne történhessen kísérlet arra, hogy Románia hátrányára az 1940-es határokat megváltoztassák.

A Foreign Office déleuropai főosztályának vezetői ezzel az állásfoglalással egyetértettek, csupán azt kifogásolták, hogy a királyra nem lesz valami megnyugtató hatással "a nagyjából" a trianoni határ formula, ami helyett javasolták: egyenesen mondják meg a királynak, hogy nem áll szándékukban a határ módosítását szorgalmazni, kivéve azt, amelyről a román és magyar kormány megegyezik egymással". Bevin külügyminiszter 1946. április 17-i táviratában mindezek alapján tájékoztatta Holmant, hogy a londoni háromoldalú tárgyalásokon még nem döntöttek el véglegesen az erdélyi határ kérdését, "ugyanakkor nincs okunk kételkedni, hogy valójában a trianoni határt fogják helyreállítani." Az angol külügyminiszter nem tartotta célszerűnek sem nyilatkozat kiadását, sem álláspontjuk közlését a Groza kormány tagjaival az erdélyi kérdésben mindaddig, amíg Románia többi határának vonala nem tisztázódik. Bevin azonban utasította bukaresti képviselőjét: tájékoztassa a román királyt, hogy nem áll szándékukban a trianoni határ bármiféle módosítását javasolni, vagy támogatni, habár természetesen "készek elismerni bármilyen határkiigazítást, amely Románia és Magyarország kölcsönös megegyezésével jön létre."⁴⁶

A londoni külügyminiszterhelyettesi értekezlet 1946. április 16-i ülésén a három nagyhatalom képviselői úgy döntöttek, hogy a békeszerződés-tervezetbe az 1938. január 1-jei román-magyar határ visszaállítását előíró cikkely kerüljön be. Nem egyeztek meg viszont egy szovjet javaslat ("s ezzel egész Erdély Románia területéhez csatolatik") és egy amerikai módosító indítvány ("ugyanakkor a szövetséges és társult hatalmak készek elismerni a román-magyar határ minden olyan kiigazítását, amelyben a közvetlenül érdekelt felek utólag kölcsönös megállapodásra juthatnak, és amely jelentős mértékben csökkentené az idegen uralom alatt élő személyek számát" – az én kiemeléseim: F.M.)⁴⁷ beiktatásáról a békeszerződés-tervezet szövegébe. Mivel a szovjet javaslat más megfogalmazásban ugyan, de a közösen elfogadott cikkely tartalmát ismételte meg, ezért a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi ülészsaka (1946. április 25–május 16) egyedül a kétoldalú megállapodás lehetőségét felvető amerikai módosításról dönthetett.

A MAGYAR KORMÁNYKÜLDÖTTSÉG MOSZKVAI ÚTJA ÉS A MAGYAR-ROMÁN HATÁRKÉRDÉS

A magyar Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya nem ismerte a Londonban 1946 márciusban előterjesztett román és magyar békeszerződés-tervezetet, a határvitáról pedig Budapestre ellentmondásos értesülések jutottak el. Dr. Gyöngyössi István 1946. március 16-án Bukarestben M. Balta volt budapesti román sajtóattaséval beszélt erről, aki szerint "az ominózus határkérdés most már úgyszólván megoldásra kerül és ennek megtörténte után mi sem áll már útjában a két nép valóságos kibékülésének. Úgy tudja... hogy miután az Olaszországgal megkötendő békeszerződés körül bizonyos nehézségek merül-

tek fel, ezért az olasz ügyet elhalasztják és a Romániával és Bulgáriával kötendő békeszerződések ügyét előbb vessik elő. Az angolsszász hatalmak álláspontja a román kérdésben állítólag az, hogy Erdély területének nyolc százalékát akarják visszaadni a magyaroknak, ami az ő számítása szerint mintegy 8-9 ezer km². Az orosz álláspont ezzel ellentétes, és egész Erdélyt Romániánál kívánja hagyni... értesülése szerint Románia északnyugati területének egy részéről van szó, amibe beleesne Szatmár és Nagyvárad és a határ Zilah felé türemlene ki oly módon, hogy a Szilágyság egy része is Magyarországhoz esnék. Talán Nagybánya is – mondta meglehetősen jelentőségteljesen – hiszen ez a vidék önöket ugye nagyon érdekelné?” Ezek után Balta azt a kérdést tette fel Gyöngyössynek: "vajon egy ilyen, vagy hasonló határrendezés esetén a létrejött határt a magyar demokrácia minden rezervatio mentalis nélkül véglegesnek tekintené-e. Szerinte a két nép együttműködése szempontjából ez a döntő kérdés, ugyanis Románia joggal attól fél, hogy abban az esetben, ha egy ilyen, minden hátsó gondolattól mentes lelki megnyugvás magyar részről létre nem jön, úgy ez megmérgezné hosszú időre a két ország közötti viszonyt." Gyöngyössy megnyugtatóan válaszolt: "a határkérdés igazságos megoldása esetén kétségtelennek tartom, hogy egy ilyen igazságos megoldásba a demokratikus Magyarország minden hátsó gondolat nélkül valóban belenyugszik."

Iklódy (Hirsch) Dezső jelentése is megerősítette, hogy az erdélyi román körökben elterjedt hír szerint az angolsszászok 8000 km²-nyi területet óhajtanak visszaadni Magyarországnak, s a "nemzeti parasztpárton kívül minden párt hajlandó volna már területi engedményekre, ha kielégítő biztosítékot kapna Románia arra nézve, hogy egy Magyarországgal még a béketárgyalások előtt a határookra vonatkozólag kötendő megegyezés végleges volna és asszal teljesen megszűnnének a magyar revíziós igények. Annak dacára azonban, hogy e kiegyesési tendencia feltétlenül fennáll, a határkérdés létesésének nyilvánossá válta mégis csökkentette a kormány népszerűségét, miután a pártokon felül álló román sovinizmus sok, pártszempontból kifogásolható ténykedését elnézte a Grosa kormánynak abban a tudatban, hogy e kormány biztosítani képes a nyugati határokat."⁴⁸

A Vörös Hadsereg romániai lapja, a "Graiul Nou" a Szovjetunió román békeszerződés-tervezete londoni beterjesztésének (1946. március 11.) másnapján nyilvánosságra hozta állásfoglalását: "Az erdélyi kérdést véglegesen eldöntötték... A Szovjetunió nemcsak a Romániával és Magyarországgal aláírt fegyverszüneti szerződésbe foglalta be Észak-Erdély visszaadását Romániának, hanem minden hatalmában állót megtett, hogy a román nép megvalósítsa e törekvését és Erdély kérdését véglegesen Románia javára oldják meg." A "Graiul Nou" cikke a román reakció által bevezetett terror-rendszerrel indokolta azt, hogy Észak-Erdélyt nem rögtön felszabadítása után adták át Romániának, majd hozzáfűzte: "A Szovjetunió Erdély kérdését nemcsak területi – amit a román állam határainak keretei kös é illesztésével meg lehet oldani, – hanem nemzeti-politikai kérdésnek tekintette. E kérdés igazságos és tartós megoldása megköveteli a demokratikus rendszer bevezetését valamennyi erdélyi népnek minden területen érvényesülő jogegyenlőségének alapján... ezt a megoldást kívánja megvalósítani a Grosa kormány, mely e tar-

tományban valamennyi lakos közötti egyenlőséget szilárdított meg, bármilyen is legyen nemzetiségük.”⁴⁹

Nékám Sándort, a bukaresti magyar politikai képviselő vezetőjének 1946. március 27-i bemutatkozó látogatásánál Kavtaradze szovjet nagykövet biztosította arról, hogy ”a román–magyar együttműködés és barátság a Szovjetunió helyesléssel találkozódik, miután az úgy Magyarországot, mint Romániát és úgy a magyar, mint a román népet barátjának tekinti.”⁵⁰

Kertész István, a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának vezetője 1946. március 13-ára befejezettek nyilvánította tevékenységét, mivel a magyar koalíciós pártok a békecélok meghatározásában nem jutottak egyezségre. Április 5-én Nagy Ferenc miniszterelnökhöz intézett levelében megállapította, hogy február 1-e óta jegyzéket sem tudtak elküldeni és ez azt eredményezheti, hogy ”még erdélyi vonatkozásban sem leszünk képesek a magyar nép alapvető életigényeire megfelelően rámutatni”. Kertész attól tartott, hogy ”a magyar demokráciát alapjában megrendítheti az a körülmény, hogy a magyar nép megoldásra váró és a dunai népek őszinte megbékélésével szorosan összefüggő kérdéseit még exponálni sem merjük méltó módon. Nem osztom azt a nézetet, hogy egy vesztett háború után ezzel kedvezőtlen nemzetközi helyzetbe kerülünk. Egy nép, amely már nem mer kiállni saját jogos és igazságos igényei mellett, elveszíti más népek megbecsülését, önmagával pedig meghasonlik. Ha nem fognak látni bennünk semmi gerincet és szilárdságot, akkor feleslegesnek fog látszani, hogy velünk, mint nemzetközi tényezővel számoljanak, és lassan átalakulunk a nemzetközi élet tárgyává. Bizonyos vonatkozásokban a nagyhatalmak és azok között elsősorban Szovjet-Oroszország támogatására számítunk. De viszont hogyan várhatunk kívülről támogatást, ha nincs olyan magyar álláspont, amely mellé mi magunk komolyan kiállunk. Azt csak nem várhatjuk, hogy az általunk megtámadott Szovjet-Oroszország fejtsen ki és képviselje helyettünk a magyar álláspontot.”⁵¹

Kertész a lemondását felajánló levél elküldése után Gyöngyösi külügyminisztertől értesült, hogy a helyzet mégsem annyira reménytelen: szovjet meghívásra rövidesen Moszkvába utazik a magyar kormányküldöttség.⁵² Eredetileg az MKP PB 1946. március 12-i ülésén vetődött fel, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök vezetésével küldöttség utazzon a Szovjetunióba a békefeltételek megvitatására.⁵³ Április elejére a baloldali pártok álláspontja megváltozott a Romániával szembeni területi követelésekről: úgy döntöttek, hogy szovjet támogatást kell kérni az erdélyi kérdés rendezésére. Rákosi a kisgazdapárti vezetők értésére adta, hogy szovjet információkra támaszkodva négy- és tízezer négyzetkilométernyi közötti területi igényt lehet felvetni és ebben az esetben bizonyos mértékű támogatásra lehet számítani.⁵⁴ Szalai Sándor a Szociáldemokrata Párt elnöke, Szakasits részére Kertésztől kért térképeket és tanulmányokat, noha pár héttel korábban még élesen elítélte az egész békeelőkészítő tevékenységet. Szalai most már úgy vélte, hogy jó kilátások nyílnak a Romániától történő területvisszanyerésre és ez erősíteni fogja a magyar demokráciát.⁵⁵

Gyöngyösi János külügyminiszter moszkvai útja előtt azt kérte, hogy részére egy olyan magyar–román határrendezési terv készíttessék el, amely a Partium egy

részét csatolja Magyarországhoz. Annak ellenére, hogy "a magyarság leghomogénebb tömegben a Székelyföldön lakik", ennek a területnek Magyarországhoz csatolását kilátástalannak ítélte.

A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya 1946. április 6-án kapta meg az Államtudományi Intézettől Jakabffy Imre három nappal korábban elkészített magyar-román határtervét. Jakabffy elutasította az 1945 nyarán és őszén született elképzeléseket: az önálló Erdély létesítését (Makkai László és Némethy (Benisch) Arthúr terve); a székelységet korridossal összekötő visszacsatolási javaslatokat (Teleki Géza-Rónai András terveit); a határmenti magyar többségű sávot Magyarországhoz csatolni kívánó tervet (Némethy /Benisch/ Arthur minimális ajánlata); s végül a népszavazást. A romániai magyarság jövőjét biztosító és a románok jogos érdekeit sem sértő határvonalnak azt a kompromisszumos megoldást javasolta, hogy "területi igényünk akkora legyen, amelyen elfér a romániai magyarság az utolsó lélekig, méghozzá olyan területen, amely Magyarországgal szomszédos. Ez pedig nem lehet más, mint a Máramaros megyétől Temesvárig húzódó terület, amit röviden - Partium-nak nevezhetünk." A 22055 km²-nyi területen 1930-ban 1 554 788 lakos élt. Jakabffy szerint "az ajánlott területi megoldás már kiindulópontjában magában rejti annak a lehetőségét, hogy népcsera útján oldódjék fel a magyar-román területi vita."⁵⁶

1946. április 8-án, a Moszkvába utazás előtti estén Gyöngyösi hívatta Kertész Istvánt és közölte vele, hogy a Tildy Zoltán köztársasági elnöknel tartott tanácskozás a javaslatban körvonalazott területi igényeket túlzottnak, illetőleg irreálisnak találta, mert annak alapján 865 000 román és csak 495 000 magyar⁵⁷ került volna Magyarországra. Gyöngyösi a tanácskozáson rámutatott arra, hogy e megoldás után Romániában még mindig 1 millió felüli magyar maradna, s így módon a romániai magyar kisebbség száma 180 000-rel haladná meg a magyarországi románok számát. Gazdasági, közlekedési és számos más szempontból is a 22 000 km²-es átcsatolási terv volna kívánatos mindkét állam szempontjából. Ez alapja volna egy esetleges részbeni lakosságcserének is. Mindezek ellenére a Tildynél tartott megbeszélés úgy döntött, hogy Gyöngyösi vigyen magával egy olyan tervet is, amely csupán a határmenti magyartöbbségű területek átcsatolását tenné lehetővé. Ennek végrehajtásaként készítette el Kertész István a Teleki Intézet szakértőivel április 8-áról 9-ére virradó éjszaka egy olyan területcsatolási tervet, amelynek alapján Magyarországhoz kerülne 11 800 km² terület 442 000 magyar és 421 000 román lakossal. Kertész összefoglalója szerint "így is Magyarországhoz kerülnének a Partium legmagyarabb vidékei, a nagyobb városok valamennyien, de Romániánál maradnának e városok ellátási területének legfontosabb részei, s különösen Arad és Nagyvárad kerülnének nehéz gazdasági körülmények közé. Közlekedési szempontból ez a határ Magyarország szempontjából nem kifogásolható, de viszont szinte megoldhatatlan problémákat teremt a Romániánál maradó partiumi részekben, ahol több mint 200 000 lakos maradna összeköttetés nélkül saját országa felé. Politikai szempontból e megoldásnak egyik fő hibája, hogy Romániánál maradó Erdélyben a magyarság számárányát lényegesen leapasztaná. Az erdélyi magyarságot ily módon érő politikai hátránnyal nem állna arányban

az a csekély nyereség, illetőleg részben gazdasági tehertétel, amelyet a Partium magyarul a határsávnak Magyarországhoz csatolása jelentene".⁵⁸ Gyöngyösi felhatalmazást kapott a Tildynél tarott tanácskozás résztvevőitől, hogy előadhassa a 22 000 km²-nyi terület átcsatolását célzó partiumi tervet, de mint kiegészítő megoldást magával vitte a kizárólag a határmenti magyarság átcsatolását lehetővé tevő tervezetet is. Kertész nem tartotta helyesnek, hogy Moszkvában két javaslatot terjesszenek elő, de – nyilván Rákosi 4 000 10 000 km² közötti területi javaslatának hatására – végül is ezt az eljárásmodot fogadták el a magyar koalíciós pártok.

A magyar kormányküldöttség moszkvai tárgyalásairól (1946. április 9-18) Gyöngyösi János három, angol nyelvre fordított, Kemény Ferenc egy összefoglalója maradt fenn, amelyeket annakidején eljuttattak a budapesti amerikai követhoz. Április 9-én Gyöngyösi János Molotov szovjet külügyminiszternek térkép-melléletek segítségével magyarásta el a tervezeteket. Az első javaslat 11 800 km², 967 000 lakos Magyarországhoz csatolását irányozta elő. A magyar külügyminiszter indoklása szerint ez lenne a határ etnikai alapon történő újrendezése, amelynek hátránya, hogy a magyarok többsége Romániában maradna, míg sok román kerülne Magyarországhoz. "A józan közvéleményt nem annyira a területi kérdés foglalkoztatja, mint a Románia területén hagyott magyarok sorsa" – jelentette ki Gyöngyösi, majd hozzáfűzte: "Mi tudjuk, hogy Gроза politikája baráti a magyarokkal szemben, de azt is tudjuk, hogy politikáját hivatalnokai és a reakciók szabotálják." Molotov a romániai magyarok sérelmeire vonatkozó közbevetett kérdésére Gyöngyösi úgy válaszolt, hogy ezek elsősorban gazdasági természetűek, mivel minden erőfeszítést megtesznek a magyarok gazdaságának szétrombolására. Ez nemcsak a középosztályt és a jómódúakat érinti, amit még könnyebb lenne megérteni, hanem a kisparasztokat, szegényeket, munkásokat, kiskereskedőket, stb. Még fanatikusok sem hisznek abban Magyarországon, hogy lehetséges a székelyek lakta terület megkapása.

Gyöngyösi ezért előterjesztette azt a javaslatát, mely szerint annyi román legyen magyar területen, amennyi magyar román területen. Ez az alapja a 22 000 km²-re vonatkozó második tervezetnek, amely nem több, mint Erdély területének egyötöde. Ezen a területen 900 000 román él, vagyis 180 000 magyarral több, azaz 1 080 000 magyar marad román területen. Általánosságban elmondható, hogy ez megközelíti az egyensúlyi állapotot, amely a legjobb biztosíték arra, hogy a két ország emberségesen bánjon kisebbségeivel. Ha azonban ez a bánásmód nem biztosítható, a második tervezetnek előnye, hogy lehetséges a lakosságcsere és valamennyi magyar, vagy román elhelyeshető ezen a 22 000 km²-es területen. Ez a terület gazdasági alappal rendelkezik és földrajzi érvekkel is igazolható, Magyarországnak fontos erdősegek találhatók rajta, jelentős a kén, műtrágya és kisebb mértékű a fémgyártása. A veszteség nem fogja Romániát érzékenyen érinteni. Molotov figyelmesen végighallgatta a magyar érveket és azt mondta, hogy a fegyverszüneti egyezményben a szövetségesek megígérték Romániának: támogatják Romániát Erdély vagy annak nagyobb része visszacsatolásában. Gyöngyösi kijelentette, hogy tervezete nem áll ellentétben ezzel, mivel "maximális igényünk

22 000 km², vagyis az erdélyi terület 1/5-e." Molotov megköszönte a magyar exposé és anélkül, hogy bármit is elárult volna a szovjet szándékokról, a beszélgetést befejezettnek nyilvánította. Sztálin 1946. április 11-én fogadta Nagy Ferencet, Szakasitsot, Gerőt és Szekfűt. A magyar miniszterelnök köszönetet mondott a felszabadításért és azért a demokratikus fejlődésért, amit az ország szovjet támogatással kaphatott, majd beszélt a földreformról, a bányák államosításáról, a bankok ellenőrséséről, s kijelentette: úgy gondolja, szükséges jelentést tennie a magyar demokrácia egy évének eredményeiről. Sztálin félbesszakította és azt mondta, hogy Magyarország szabad és független ország, ezért miniszterelnöke nem köteles jelentést tenni, úgy hogy Nagy exposéját egy baráti ország közléseként fogja fel. Nagy Ferenc Sztálintól egy vagy két szovjet gazdasági tanácsadót kért, majd a szovjet miniszterelnök kérdésére kifejtette, hogy a Vörös Hadsereg magatartásával régebben volt némi probléma, mintahogy ez általában történik megszállás esetén, de most már a panaszok minimumra csökkentek. Sztálin ekkor kijelentette, hogy a megszálló csapatokat hamarosan kivonják Magyarországról és csak kisebb csapategységek fognak maradni. A szovjet miniszterelnök a jóvátételfizetés idejének meghosszabbításába, a Magyar Állami Vasutak sérelmeinek elintézésébe, a nyugat-európai területen található magyar javak, de legalábbis az arany visszaszolgáltatásának támogatásába is beleegyezett. Nagy Ferenc a békeelőkészítésről szólva kijelentette, hogy nincsenek követeléseink Jugoszláviával szemben, majd a magyar-csehszlovák lakosságcserét említve megállapította, hogy sokkal több magyar él Szlovákiában, mint fordítva. Sztálin nem ebben látta a probléma lényegét. A szovjetek 1 millió lengyelt telepítettek át, s cserébe csak 100 000 ukránt kaptak, ennek ellenére végrehajtották a lakosságcserét. Sztálin hozzáfűzte: nem mindegyik kormány képes ilyen bátor intézkedések megtételére. A szovjet miniszterelnök szerint a csehek készek lennének a területi kérdésekről tárgyalni, de tartanak a szlovákoktól, s kijelentette: véleménye szerint a szlovákiai magyaroknak abszolút jogos igénye az egyenlő jogok elnyerése.

Nagy Ferenc ezután rátért az erdélyi kérdésre és bejelentette, hogy külügyminiszterének tervezetei vannak e témáról. Puskin félbesszakította és azt mondta, hogy a külügyminiszternél térképek is találhatóak. Ekkor Gyöngyösi megmutatta a térképeket Sztálinnak, aki felállt székéről és nagy érdeklődéssel tanulmányozta a térképet. Gyöngyösi ismertette javaslatait, ugyanúgy, ahogy azt Molotovnál tette. Sztálin az egész idő alatt figyelmesen hallgatta és többször a térképre tekintett. Kétszer is megkérdezte, hogy benne foglaltatik a tervben valamilyen lakosságcsere, mire Gyöngyösi tagadólag válaszolt ugyan, de a lakosságcserét beépíthetőnek tartotta tervészetébe. Sztálin tréfásan megjegyezte, ha a szovjetek elfogadnák a tervet, Románia királya le fog mondani trónjáról. Nagy Ferenc azt válaszolta, hogy legalább Románia is köztársaság lesz, mint Magyarország. Sztálin ekkor megkérdezte Molotovot, milyen feltételeket tartalmaz a román fegyverszüneti egyezmény. Molotov emlékeztette arra, hogy a szövetségesek támogatást ígértek Romániának Erdélyre vagy legalábbis annak nagyobb részére vonatkozó követeléseire. Sztálin gondolkodott egy kicsit és ezután közölte, hogy "átgondolja a dolgot" és utána újra találkoznak. Gyöngyösi a kétórás beszélgetésről készí-

tett összefoglalójának végén megállapította, hogy az "baráti jellegű volt Sztálin személyiségének köszönhetően, aki annak ellenére, hogy történelmi egyéniséggel mély benyomást gyakorolt ránk, mégis megmutatta egyéniségének emberi és bátorító oldalát. A küldöttség eleinte szarban volt, mivel kezdetben Sztálin nagyon merevnek látszott. De aztán észrevettük, hogy komolysága inkább a téma iránti érdeklődésnek és figyelem összpontosításának köszönhető. Sztálin humorának szikráit is megcsillantotta, és ez a küldöttség tagjait felbátorította, akik érezték, hogy egy nagy ország legnagyobb fiával és lehet, hogy a történelem legnépszerűbb egyéniséggel állnak szemben, akinek monumentalitásából ugyanakkor nem hiányzott bizonyos szellemi közösség velünk".

Gyöngyösi 1946. április 12-én Dekanozov külügyminiszterhelyettessel tárgyalt, aki szovjet részről az ún. balkáni békeszerződéseket készítette elő. A magyar külügyminiszter azért tartotta fontosnak és sürgetőnek békecéljai ismertetését, mert április 25-re összehívták Párizsba a külügyminiszterek tanácsulását. Gyöngyösi a Szovjetunió szándékairól érdeklődött Délkelet-Európa vonatkozásában, noha azzal tisztában volt, hogy a szovjetek aligha fogják vele közölni elképzeléseiket. Ezért a tárgyaláson arra szorítkozott, hogy kiderítse: a magyar tervek nem állnak-e ellentétben a szovjet politikai érdekekkel. Gyöngyösi közölte Dekanozovval, hogy politikája kezdettől baráti jellegű volt a Szovjetunióval szemben és nem kíván olyan terveket készíteni, amelyek ellenkeznének a szovjet politikai érdekekkel. Ezzel Dekanozov egyetértett, majd a csehszlovák kérdés megvitatása után Gyöngyösi újra felvetette Romániára vonatkozó javaslatait. A magyar külügyminiszter kifejezte megértését az iránt, hogy a Szovjetunió Romániával és Magyarországgal szemben egyaránt baráti, és nem kívánja érinteni egyik ország érdekeit sem, de az iránt érdeklődött, hogy a kisebb területet érintő javaslat nem áll-e szemben a szovjet tervekkel.

Dekanozov – Gyöngyösi feljegyzése szerint – megértést mutatott nehézségeik, s személyesen a magyar külügyminiszter nehézségei iránt, aki igyekezett saját pártja követeléseit kielégíteni. Azt, hogy milyen követelésekkel lépnek fel a békekonferencián, a magyar kormánynak s különösen Nagy Ferencnek, mint miniszterelnöknek és a többségi párt vezetőjének kell eldönteni. Véleménye szerint a miniszterelnök megvitathatná a témát Grozával, kísérletet téve arra, hogy megegyezzen vele. Gyöngyösi erre megkérdezte Dekanozovtól, hogy a Szovjetunió aktívan támogatná-e egy ilyen megegyezés elérését. Dekanozov erre azt válaszolta, hogy nem teheti politikai okok miatt. Ez a két miniszterelnök feladata. Gyöngyösi kifejtette, ha a szovjetek nem vesznek részt intenzíven egy ilyen megállapodás létrehozásában, nem lát semmilyen lehetőséget arra, hogy megállapodásra jussanak. Gyöngyösi már írásban javasolta Puskinnak, hogy Grozával eszmecserét folytassanak, de erre nem kapott választ.

Mindenesetre – Gyöngyösi szerint – most már túl késő, mivelhogy a békekonferencia megkezdéséig már csak két hét van hátra. Dekanozov egyetértett azzal, hogy a rendelkezésre álló idő valóban túl rövid. Gyöngyösi ezután előadta, hogy semmi esélyt nem lát a megállapodás elérésére. Ha Groza a választások előtt egyetlen négyzetkilométernyi területről lemondana, nagy politikai kárt okozna

magának. A magyar kormányt azzal vádolják, hogy elmulasztotta az alkalmat sokkal jobb eredmény elérésére, ha nem bocsátkozott volna Grozával tárgyalásokba. A felelősség olyan nagy, hogy egyik kormány sem tudná vállalni. A csehszlovák tárgyalások⁵⁹ során Clementis-szel arra a következtetésre jutottak, hogy hiába tanúsít mindkét fél a legfőbb kérdésekben jóindulatot, a szóbanforgó politikai kérdések olyan természetűek, hogy csak nemzetközi döntéssel lehet őket megoldani. Gyöngyösi Dekanozov elé terjesztette elgondolását, miszerint a békekonferenciának a maximális követelést nyújtásuk be, mivel Groza is természetesen az egész Erdély területére vonatkozó maximális követelésével fog előállni. Tătărescu és Groza, mindketten kinyilvánították, hogy a jelenlegi határokat tekintik véglegesnek. Ha magyar részről egy olyan javaslatot nyújtanak be, amelyet a szövetségesek azonnal elfogadnak, ez Grozának vereséget jelentene, de ha a magyar javaslattal szemben Groza bizonyos sikert érhetne el, helyzete javulna. Ha a maximális követelés nem találkozna a szövetségesek egyetértésével, még mindig ott van tartalékban a kisebb területre vonatkozó tervezet. Dekanozov erre csak annyit válaszolt, hogy a román fegyverszünet Erdély, vagy annak nagyobb része Romániához csatolására vonatkozik. Gyöngyösi közbevetette, hogy "maximális követelésünk Erdély egyötödénél nem jelent többet", Dekanozov erre semmit sem mondott. Gyöngyösi összefoglalójában elismerte, hogy "a hosszú és élénk eszmecsere során képtelen voltam kideríteni, hogyan vélekednek a szovjetek e témáról".⁶⁰

Molotov 1946. április 15-én válaszolt a magyar küldöttség által a moszkvai megbeszélések során felvetett kérdésekre. Annak a véleményének adott kifejezést, hogy a magyar–csehszlovák és magyar–román viszonylatban fennálló függő kérdéseket a két érdekelt országnak közvetlen tárgyalások útján kell rendeznie. A román kérdéssel kapcsolatban külön kiemelte, hogy "nem tartaná célszerűnek, ha Magyarország a kérdést anélkül vinné a békekonferencia elé, hogy a románokkal e tárgyban előzetes megbeszélést folytatott volna." Gyöngyösi nem lelkesedett a kétoldalú tárgyalásokért, mivel mind Csehszlovákia, mind pedig Románia választások előtt állt: "Noha Magyarország már túl van a választásokon, olyan parlamenti többséggel rendelkezik, amely az ország közvéleményét juttatja kifejezésre és amely a szóbanforgó szempontból tehát ugyanolyan nehezen kezelhető, mint a csehszlovák és a román közvélemény. Függetlenül most már attól, hogy Magyarország a szóbanforgó kérdésekben milyen eredményt érhet el a békekonferencián, nagyon nehéz a jelenlegi parlamenti többség előtt vállalni a közvetlen megbeszélések iniciálását – különösen a román ügyben – mert abban az esetben, ha a közvetlen tárgyalások nem vezetnének sikerre, a magyar kormányt méltán érhetné a parlamenti többség részéről az a szemrehányás, hogy a közvetlen tárgyalások felvétele hiba volt, mert több eredményt lehetett volna elérni azáltal, hogy a kérdést egyenesen a békekonferencia elé viszik. Éppen ezért Magyarország csak akkor bocsátkozhatik bele ilyen közvetlen tárgyalásokba, ha e tárgyalásoknak felvételét az érdekelt kormányoknál a Szovjetunió kormánya kezdeményezi." Nagy Ferenc erre közbevetőleg megjegyezte, hogy "amennyiben ezek az országok nem tudnának egymás között megegyezni, úgy meg kell egyeztetni őket".

Gyöngyösi megkérdezte, hogy ki kezdeményesse a tárgyalásokat, mire Molotov külügyminiszter azt válaszolta, hogy természetesen az, akinek a tárgyalásokhoz érdekei fűződnek, vagyis Magyarország. Arra a kérdésre, hogy a kezdeményezés a Szovjetunió kormánya részéről helyesléssel találkosznék-e, Molotov külügyminiszter igenlőleg válaszolt. Nagy Ferenc bekapcsolódva Gyöngyösi fejtegetésébe, miszerint a kis kelet-európai demokráciák közös bajokkal küsdenek, és Magyarország teljesen megérti a Grosa kormány nehéz helyzetét, valamint azt az érdeket, amelyet a Grosa kormány megmaradása Magyarország számára jelent – a magyar miniszterelnök a maga részéről megjegyeste, hogy bár a kis kelet-európai demokráciák valóban közös bajokkal küsdenek, érthető, hogy bennünket elsősorban a saját bajaink érdekelnek. Erre – az összefoglaló szerint – Molotov külügyminiszter "megértést mutatni látszó mosollyal válaszolt."⁶¹

A magyar kormányküldöttség szovjet fogadtatására jellemző Sztálin 1946. április 16-án elmondott pohárköszöntője. A szovjet miniszterelnöknek úgy tűnt, hogy "jelenleg sok közepes és kis ország tart a szovjettől. Ez a félelem megalapozatlan. Lenin kijelentette, hogy minden nemzet, legyen az nagy vagy kicsi, különleges értékkel és fontossággal bír az emberiség szempontjából. Ez az elv irányítja most is a szovjet politikát. A szovjet népesség több mint fele nem orosz, és sok nemzetiségből áll. Ezek a nemzetiségek teljes autonómiát és szabadságot élveznek. A szovjetek mindig rokonszenvet éretek Magyarország iránt, és mindig baráti viszonyt kívántak vele." Sztálin örömeinek adott hangot, hogy a magyar nemzet vezetői demokraták és hangsúlyosok: a Szovjetunió barátságát kíván Magyarországgal, függetlenül az utóbbi kormány-berendezkedéstől.⁶² A magyar kormányküldöttség hasatérése után Nagy Ferenc tájékoztatta a látogatás eredményeiről az angol és amerikai követet, a külföldi magyar misszióvesetők pedig fogadóországbeli kollégáikat. E beszámolókból egyértelműen kiderül, hogy a szovjet vezetők a területi kérdés eldöntését a fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye alapján ugyan lehetségesnek tartották a magyar igények felvetését, de nem kötelesték el magukat azok támogatására.⁶³ Rákosi Mátyás a kormányküldöttség moszkvai tartózkodása idején, 1946. április 15-én közölte a budapesti angol követel: "némi remény van arra, hogy Magyarország visszakapja Északnyugat-Erdély egy részét, vagyis azt a részt, ami tisztán magyar lakosságú, és amely a jelenlegi határral szomszédos. Úgy gondolta, hogy Oroszország kedvezően tekintett erre és arról is hallott, hogy Nagy-Britannia és Amerika nem idegenkedik egy ilyen módosítástól. Ő nem 'kérte' – ezt, de természetesen úgy érezte, ha ez elérhető, akkor rendkívülien kielégítő lenne."⁶⁴ A magyar remények annál inkább megalapozatlanabbnak bizonyultak, mivel Dekanozov szovjet külügyminiszterhelyettes, majd Molotov külügyminiszter a magyar a magyar kormányküldöttség Szovjetunióbeli látogatásának napjaiban biztosította a moszkvai román képviselőt arról, hogy a Szovjetunió védelmezni fogja Románia akkori, Magyarországgal közös (vagyis a trianoni – F.M.) határvonalát bármilyen módosítás ellen.⁶⁵ Molotov még azt is közölte Iorgu Iordan professzorral, a moszkvai román politikai képviselővel, hogy Nagy-Britannia támogatja, hogy Erdély jelentős részét Magyarországnak engedjék át. Stoica, a román külügyminisztérium vesértitkára ennek azonban

nem adott hitelt, mivel Londonból érkező jelentésekből tudta, hogy ez nem felel meg a valóságnak. A moszkvai román nagykövet francia kollegájának e napokban kifejtette, hogy készek átengedni a "24000 km²-es" területet, ha Erdélyből valamennyi, azaz másfélmillió magyart kitelepítik.⁶⁷ A román kormány a Moszkvából érkező hírek hatására 1946. április 15-én utasította londoni képviselőjét, hogy a külügyminiszterhelyettesi értekezletől jegyzékben kérje a trianoni határ megerősítését, illetve Románia Magyarországgal szembeni jóvátételi igényeinek elfogadását. A szovjet kormány a háromhatalmi döntéshozatal elvét tartotta tiszteletben – a Londonban előterjesztett április 10-i módosító indítványt figyelembe véve –, amikor ugyanezen a napon, április 15-én Molotov külügyminiszter végül is a magyar kormányküldöttségnek javasolta, hogy a magyar–román viszonylatban fennálló függő kérdéseket közvetlen tárgyalások útján rendezzék.

SEBESTYÉN PÁL BUKARESTI KÜLDETÉSE

A magyar kormány 1946. április 23-i ülésén elhatározta; megbízottként Bukarestbe küldi Dr. Sebestyén Pál rendkívüli követet és meghatalmazott minisztert, hogy Groza kormányfőnek és helyettesének, Tătărescu külügyminiszternek a kapcsolatok javítására, a területi-kisebbségi kérdés rendezésére miniszterelnöki-külügyminiszteri tárgyalásokat javasoljon. A Minisztertanács ugyanakkor megbízást adott Kertész Istvánnak, a Békeelőkészítő Osztály vezetőjének arra, hogy "a Magyarországgal kötendő békeszerződéssel kapcsolatban területi igényeinket román vonatkozásban jegyzékbe foglaljuk". A megbízás alapján Kertész elkészítette a memorandumot, amelyet még 23-án este átadott Gyöngyösi Jánosnak. Másnap a külügyminiszter közölte Kertész Istvánnal, hogy "a jegyzéktervezet teljesen használhatatlan, mert abba bele lehetne magyarázni, hogy az összes magyarlakta területeket igényeljük, holott ezt csak egy győztes háború után tehetnénk. Ő nem akar mást, mint Romániával szemben konkrétan leszögezni 22000 km²-nyi területre vonatkozó igényünket, s ezt akarja röviden megindokolni".⁶⁸ Erre vonatkozólag Gyöngyösi diktálta le azt a szöveget, amelynek alapján a végleges jegyzéktervezetet elkészítették. Sebestyén Pált Bukarestbe érkezése után 1946. április 27-én délelőtt Tătărescu külügyminiszter, aznap délután 6 órakor Groza miniszterelnök fogadta, nyilván azért, hogy Tătărescunak módjában álljon közben miniszterelnökét látogatása céljáról és közlései tartalmáról informálni. A magyar kormányküldött érzékeltette, hogy "egy baráti nagyhatalom lépésünkről tud, és azt helyesli" és kifejtette jövelele célját a román külügyminiszternek, majd Grozának. Eszerint "a magyar kormány a moszkvai tárgyalás után tekintettel a béketárgyalások közelségére, elérkezettnek látta az időt arra, hogy a békeértekezleten elfoglalandó álláspontját, illetve a békekonferencia elé terjesztendő kívánásait meghatározza. A magyar politikának nincs más célja... mint hogy a nagyhatalmakkal és ezek között elsősorban a szomszédos Szovjetunióval békében és barátságban éljen, és hogy szomszédjaival a múlt viszálykodásait félretéve, jószomszédi együttélést és szoros baráti együttműködést valósítson meg és tartson

fenn, és hogy egy ekként megbékélt atmoszférában minden erejét gazdasági, erkölcsi és politikai újjáépítésének szentelhesse. Ezen általános irányelvek keretén belül a magyar kormánynak, mint az összmagyarság érdekei letéteményesének egy gondja van csupán, nevezetesen az ország határain kívül élő és a magyar állami életből kirekesztett magyarság jövő sorsának alakulása. Magyarország abban az előnytelen helyzetben van, hogy valamennyi dunai állam között népének legkisebb százalékát egyesíti saját határai között, és a magyar nép igen jelentős része él idegen államban, idegen népekkel együtt. E magyarságnak legnagyobb része Romániára esik, és ezért érthető, hogy valamennyi szomszédállam között a Romániában élő magyarság helyzete jelenti a magyar kormány számára a legfontosabb problémát. Meg fogja Tătărescu érteni, hogy ilyen körülmények között a magyar kormány a békekonferencián fel fogja vetni a romániai magyarság kérdését, és annak megoldása tekintetében javaslatokat kíván előterjeszteni. A Magyarországgal való megbékélésre és őszinte együttműködésre irányuló szándéknak, valamint a magyar néppel és magyar népi kormánnyal szemben táplált baráti érzésnek legilletékesebb román részről történő megnyilvánulásai, amelyeket a magyar kormány a legmagasabbra értékeli, és a magyar néppel együtt a legőszintebben viszonz, kötelességévé teszi a magyar kormánynak, hogy barátságot barátsággal, őszinteséget őszinteséggel viszonzjon és ezért a magyar kormány azt óhajtja, hogy mielőtt a romániai magyarság problémájával a békekonferencia fóruma elé lép, a kérdést a román kormánnyal baráti és bizalmas megbeszélés tárgyává tegye, amely megbeszélések felölelnék a Magyarország és Románia között függőben lévő összes kérdéseket, beleértve egy területi újjárendezést is, amely nélkül a magyar kormány a romániai magyarság problémájának megoldását nem tudja elképzelni. Engem a magyar miniszterelnök és külügyminiszter azért küldött ide, hogy általam formális javaslatot tegyenek egy fly találkozó megtartására, amelyen a két miniszterelnök és a két külügyminiszter venne részt, s amely célból a magyar államférfiak készek volnának Romániába utazni. A magyar kormány a magyar-román viszony jövőbeni alakulásának szempontjából igen nagy jelentőségűnek tartaná, ha ez a találkozó létrejönne, problémáinkat magunk tudnánk egymás között, barátságosan elrendezni, s mintegy kézenfogva tudnánk a békekonferencia elé járulni. Okunk van feltételezni, hogy egy fly módon létrejövő rendezést, melynek formája tekintetében tág lehetősége van a különböző megoldásoknak, mindkettőnk nagy szomszédja, a Szovjetunió kormánya is üdvözölné." Tătărescu válaszul kijelentette, hogy "nincs felelős román államférfi, de nincs egyetlen román ember sem, aki hajlandó volna Románia nyugati határát tárgyalások, vagy akár csak bizalmas megbeszélések anyagává tenni. Erdély Románia számára, mint a románság bölcsője, mindennél szentebb és becsesebb, s ezért Románia a békekonferenciától nem kérhet és nem várhat mást, mint Erdély határainak véglegesítését." Sebestyén közbevetésére ugyan elismerte, hogy a trianoni határmegvonás olyan területeket juttatott Romániának, amelyeket igazán nem lehet a románság bölcsőjének nevezni. viszont Románia a "felszabadító háborúban" betöltött szerepére hivatkozva nem tartotta lehetségesnek, hogy a "területi kérdést akárcsak érintő megbeszélések is létrejöhessenek." A román kormány hivatalos válaszát

Groza miniszterelnök aznap délután közölte Sebestyén Pállal: "A magyar kormány közvetlen tárgyalásokra irányuló javaslatára azt kénytelen válaszolni, hogy lett volna talán egy idő, amikor a függő kérdéseinket – még a határkérdéseket is – közvetlen tárgyalások útján meg tudtuk volna oldani. Ő tett is kísérleteket abban az irányban, hogy a magyar miniszterelnökkel és külügyminiszterrel találkozók, de magyar részről olyan választ kapott, hogy az időt nem tartják elérkezettnek egy ilyen találkozóra. Most viszont ő nincs abba a helyzetben, hogy a magyar kormánnyal területi kérdésekről tárgyaljon és ennek két oka van: egy formai és egy érdemi oka. Formai okokból nem tárgyalhat területi kérdésekről Magyarországgal, mert a probléma a nagyhatalmak előtt fekszik már, és nem tartja a helyénvalónak, hogy mi, két kis állam, a nagyok döntésének megpróbáljunk elébe vágni. Ez a tétel, így megformálva a Tătărescuval való beszélgetés után novumként, sőt meglepetésként hatott, annál inkább, mert erre Groza beszélgetésünk során ismételtlen a legkülönbözőbb variációkkal újból és újból visszatért (pl. "ne avatkozzunk mi, kis országok a nagyhatalmak politikai játékaiba" – "nagy urakkal nem jó egy tálból cseresznyét enni" stb.). E tételnek állandó hangoztatásából feltétlenül azt a benyomást kellett hogy nyerjem, hogy Tătărescunál és Grozánál tett látogatásom között alakult valahogyan ki ez az álláspont; – hogy kialakításában pusztán román, vagy egyéb tényezők is működtek közre, kikkel Groza közben konzultálhatott, arra nézve támpontjaim nincsenek. Groza ezen tétele mellett mindenesetre makacsul kitartott, annak ellenére, hogy előbb csak annyit jegyeztem meg, hogy a magyar kormánynak oka van feltételezni, hogy a hatalmak – az ő tételével ellenkezőleg – örülnének, ha a magyar–román határvitában hozandó döntés terhét, sőt ódiumát levennék róluk, majd ennél tovább menve azt is mondtam, hogy egy mindkettőnkkel egyformán baráti nagyhatalom a közvetlen rendezés megkísérlését egyenesen tanácsolta. Mindezen észrevételeimet Groza megjegyzés nélkül hagyta elmenni füle mellett, s megmaradt álláspontjánál. Minthogy nem tekintetem feladatomnak, hogy Grozát a magyar ajánlat elfogadására bármiképpen is kapacitáljam, a továbbiakban receptive viselkedtem. Érdemben nem tartja lehetségesnek Groza a határokról való tárgyalást azért, mert ő Erdély egységének megbontását lehetetlennek és végzetes hibának tartja..." "Egyébként – mondotta Groza – jó területi megoldást Erdély kérdésében nem tud elképzelni. A Székelyföldet egy korridorral Magyarországhoz csatolni Erdély feldarabolására vezetne, ami abszurdum. A magyar határ mellett 20 és egynéhány ezer négyzetkilométer lecsatolása viszont túl sok románt csatolna Magyarországhoz. (Erre csak csendesen annyit jegyeztem meg, hogy a határok általa prekonizált légiesítése mellett ez éppúgy nem eshetik neki zokon, mint az, hogy ő jónak tartja, hogy "légiesített" határok mellett másfél millió magyar maradjon román fennhatóság alatt.) Végezetül megismételte Groza miniszterelnök, mennyire sajnálja, hogy a találkozásra vonatkozó magyar javaslatot a kifejtett formai és érdemi okokból nem fogadhatja el, de nem adja fel a reményt, hogy a miniszterelnök és külügyminiszter urakkal, akiket annyira nagyrabecsül, mielőbb mégis meg fog ismerkedni."⁶⁹ Sebestyén távirati úton értesítette a Külügyminisztériumot a magyar kezdeményezés román visszautasításáról.⁷⁰ Gyöngyösi külügyminiszter április 29-én délután

Schoenfeldnek és Puskinnak, Kertész István 30-án Carse angol ügyvivőnek adta át a Romániával kapcsolatos területi igényt tartalmazó jegyzéket szóbeli közléssel kiegészítve, amelyben röviden beszámoltak Sebestyén küldetésének céljáról és Groza elutasító álláspontjának indoklásáról.⁷¹ Carse a jegyzéket elkésztettek minősítette, mert "hiszen a külügyminiszterek már együtt ülnek. Azt legalább egy hónappal előbb kellett volna átadni... s nem hiszi, hogy az angol kormány területi változás iránti kérelmeinket támogatná."⁷² Holmant, a bukaresti angol politikai képviselőt Stoica a román Külügyminisztérium vezértitkára tájékoztatta, miszerint Románia "csak a trianoni határt hajlandó elfogadni, s ha a magyar kormány a magyar-román kapcsolatok megjavításáról kíván tárgyalni, ezzel meg kell várni a békeszerződések megkötését a nagyhatalmakkal."⁷³ Warner, a Foreign Office tisztviselője mindezt úgy kommentálta, hogy a magyar kormányküldött esszerint – nem váratlanul – "éles visszautasításban részesült".⁷⁴ Schoenfeld amerikai képviselő 1946. április 30-án Kertész Istvántól kapott tájékoztatás alapján arról is beszámolt, hogy mivel a magyarok szovjet sugalmazásra kezdeményezték a románokkal a tárgyalásokat, ennek visszautasítása után a magyarok a párizsi értekezlet elé terjesztik a kérdést és Puskin előző nap Gyöngyösinék azt mondta, hogy most már a magyarok szabadon megtehetik ezt.⁷⁵ A magyar kormány április végén a szövetséges nagyhatalmak elé terjesztette területi újjárendezésre vonatkozó javaslatát. Ez a békeszerződés-tervezetek kidolgozására éppúgy nem volt hatással, mint az 1946. április 15-én Londonban benyújtott román emlékirat. Burton I. Berry, bukaresti amerikai képviselő 1946. május 1-jén francia kollegájával osztotta meg jelentései következtetését, miszerint a területi újrarendezés több hátránnyal, mint előnnyel jár: a magyar kisebbség Erdély szívéig szétszórt falvakban él, ezért az átrendezése mély zavart keltene e terület életében, amelyhez hozzájárulna, hogy "a magyar hatóságok brutálisan kiutasítanak a visszanyert terület román elemeit." "Mire lenne tehát jó, ha a történelmi vitát újraélesztve Bukarest és Budapest között diplomáciai ellenségeskedéseket indítanának, hiszen a körülmények és különösen a Moszkva által diktált politika és annak Groza által történő magvalósítása Magyarországgal szemben olyan természetű, hogy hosszú időre lehetővé teszi ezek elekrülését." Berry nemcsak saját külügyminisztériumával közölte véleményét, hanem az arra kapott válasszal – magánjelleggel – megismertette Stoica román külügyi vezértitkárt is: esszerint a párizsi amerikai küldöttség az ő, vagyis Berry nézeteivel teljes összhangban álló utasításokat kapott.⁷⁶ Tătărescu április végén értesült Holman bukaresti angol politikai képviselő román királynak átadott üzenetéről. A román külügyminiszter főleg annak tulajdonította London és Washington lemondását 1945. szeptemberi szándékairól, hogy a Szovjetunió diadalra tudta juttatni a román ügyet szövetségeseinél.⁷⁷ A román külügyminiszter annyira biztos volt a "Románia számára alapvető probléma" kedvező megoldásában, hogy az április 15-i román emlékirat terjesztését leállította Párizsban és Londonban.⁷⁸ Petru Groza 1946. április 29-én a magyar román határvitáról, Magyarországgal kapcsolatos politikájáról véleményét így foglalta össze Nékám Sándornak, a bukaresti magyar képviselőnek: "Ő teljesen megérti..., hogy a magyar kormány a külföldön és különösen Erdélyben élő

magyar nemzetiségűek sorsa iránt nagy érdeklődéssel viseltetik. Ő maga is így tenne, ha történetesen Románia határain túl nagyobb számban élének románok. Azt is megérti, hogy Romániával szemben ezen az alapon a nagyhatalmak előtt bizonyos területi igényeket támaszt a magyar kormány. Közölni kívánja azonban, hogy ez az ő politikáján nem változtat. Biztosíthat arról, hogy ő a magyarbarát megnyilatkozásait nem választási érdekből kezdeményezte, még kevésbé azért, hogy ezáltal a béketárgyalásokon területi előnyöket, vagy a határkérdésben valami eredményt érjen el. Neki a magyar barátság szívügye, mert meggyőződése, hogy ez a politika mind a két nép számára életbevágóan fontos, és az egyedüli helyes út. A határkérdés most a nagyhatalmak kezében van, ők fognak dönteni. Akárhogy is szól a döntés, ő ugyanazt a politikát fogja folytatni, meg fogja csinálni a vámuniót, el fogja érni, hogy a határok spiritualizáltassanak, meg fogja teremteni a két nép végleges barátságát.”⁷⁹ A Sebestyén misszió kudarcá következtében túlhaladottá vált az amerikai – kétoldalú tárgyalás lehetőségét nyitva hagyó – indítvány. A Külügyminiszterek Tanácsa párizsi, 1946. május 7-i délelőtti, román kérdést vitató 11. ülésén Byrnes külügyminiszter ezért visszavonta ezt a módosító javaslatot, s miután Molotov is feleslegesnek tartotta a szovjet kiegészítő javaslat fenntartását, a három nagyhatalom elfogadta a két ország közötti 1938. január 1-jei határt visszaállító rendelkezést.

JEGYZETEK

* A tanulmány első részét 1987/3 számunkban közzeltük.

1. Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1946. volume VI. (továbbiakban FRUS, 1946, vol.VI.) 565. Page 1946. január 9-i feljegyzése.
2. U. o. 574 Berry 1946. január 10-i 37.sz. távirata.
3. U. o. 682. Page 1946. január 20-i feljegyzése.
4. U. o. 573. Bohlen 1946. január 23-i feljegyzése.
5. U. o. 588. Byrnes 1946. április 17-i emlékirata Truman elnöknek.
6. Jean Paul-Boncour 1946. január 20-i 100.sz. távirata. Ministère des Affaires Etrangères. Archives et Documentation, Roumanie. 1944–1949 vol.26. (továbbiakban MAE A.D. Roumanie vol.26.)
7. U. o. J.Paul-Boncour 1946. február 28-i 208.sz., 1946. március 22-i 261. sz. táviratai.
8. U. o. J.Paul-Boncour 1946. március 13-i 28.sz. jelentése, 1946. május 1-jei 355. sz. távirata.
9. U. o. J.Paul-Boncour 1946. január 18-i E4. 11.sz. jelentése.
10. U. o. J.Paul-Boncour 1945. december 20-i 420.sz. távirata.
11. U. o. J.Paul-Boncour 1946. január 16-i távirata.
12. U. o. J.Paul-Boncour 1946. február 8-i 148-149.sz. távirata.
13. Holman 1946. március 25-i táviratának az amerikai külügyminisztériumba eljuttatott másolata. National Archives (Washington D. C.) – továbbiakban N. A. – 871.00/3-2546.
14. Új Magyar Központi Levéltár – Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztály (továbbiakban ÚMKL-KüM.BéO). Dr.Hirsch Dezső 1946. január 24-i 294/Bé-1946.sz. jelentése.
15. ÚMKL-KüM BéO Keresztes Zoltán 1946. február 4-i bukaresti 21/pol.-1946. sz. jelentése a román békeelőkészítésről.

16. ÚMKL-KüM BéO Nékám Sándor tanácsos 1946. március 18-i 48/pol - 1946.sz. bukaresti jelentése. Idézi: *Balogh Sándor: Erdély és a második világháború utáni békerendezés. Külpolitika, 1987/5. 188.*
17. MAE. A. D. Série Z. Europe 1944–1949 Roumanie vol.28.
18. U. o. J. Paul-Boncour 1946. március 27-i bukaresti 42.sz. távirata.
19. UMKL-KüM Bé.O. Dr. Sebestyén Pál 1946. január 1-i összefoglalója.
20. UMKL-KüM Bé.O. Kertész István 1945. július 2-i 14/Bé.res - 1945.sz. feljegyzése.
21. Hungary's International Relations before the Conference of Paris (Budapest 1947) vol.I. 39-47.1 20/res.Bé.-1946. sz. jegyzék; idézi *Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945–1950* (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988), 145.
22. Public Record Office, Foreign Office (továbbiakban PRO FO) 371.59038 Gascoigne, 1946. február 2-i 62.sz. jelentése; R 2608/2608/21, valamint C. A. Macartney 1946. február 25-i feljegyzése.
23. Hungary's International Relations... id. mű, 48–51. 30/res. Bé - 1946. sz.jegyzék; lásd *Stephan D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool. Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia.* (University of Notre Dame Bess, 1953), 177.
24. Kertész 178. Népszava 1946. február 24, március 3, 10, 17, 24.
25. Stephen D.Kertész: *Between Russia and the West.* (University of Notre Dame Press, 1984), 184, 98. UMKL-KüM.Bé.O. Marik Pál 1946. január 28-i 625/Bé- 1946.sz. levele Kertész Istvánhoz.
26. *S. D. Kertész: Between Russia and the West, 96,281. Transylvania* (The KentUniversity Press, 1983.) 208. Schoenfeld 1946. február 18-i 350.sz. távirata szerint Dessewffy Gyula, a Kis Újság felelős szerkesztője azt állította: "Vorosilov itteni kormánytisztviselőknak megmondta, hogy a szovjetkormány kész Magyarország revíziós követeléseit Erdélyben támogatni, feltéve, hogy Magyarország gazdasági és általános politikájával arra enged következtetni: a Szovjetuniónak érdekében állna szomszédja erősítése."; lásd még FRUS 1946.vol.VI.272. Schoenfeld 1946. március 9-i 486.sz. távirata; PRO FO 371 59003 R 1810/256/21 Houston Boswall 1946. február 2-i távirata a Reuter 1946. január 26-i budapesti 78.sz. jelentéséről, mely szerint Vorosilov marsall a magyar kormányt felszólította, hogy "három napon belül közölje a békeszerződés megkötésére vonatkozó állásfoglalását". Schoenfeld 1946. február 7-i 253.sz.táviratában idézi Oltványit, aki szerint Vorosilov Nagy Ferencet biztosította arról, hogy a jóvátétel ügyét felülvizsgálják és 1946. tavaszán a Vörös Hadsereg csapatainak létszámát lényegesen csökkentik. N.A. 864.00/2-746.
27. UMKL-KüM.Bé.O. "Molotov 1940. évi nyilatkozatai a magyar-román kérdésről" 424/Bé. - 1946. február 16-i üggyirat ex 27/res. pol - 1940. iratcsomó.Másolatban közli: *Magyar Nemzet, 1988. szeptember 3.* "A magyar külpolitika és az erdélyi magyarság védelme 1945–1946-ban."
28. UMKL-KüM Bé.O. Nemestóthy Dénes 1946. február 4-i 5/Biz. levele Kertész Istvánnak.
29. UMKL-KüM Bé.O. Szegedy-Maszák Aladár 1946. január 14-i 2/pont 1946. sz. washingtoni jelentése. Byrnes levelét idézem: *Világtörténet 1987/3,172.*
30. UMKL-KüM Bé.O. 1946. február 26-án 37/Bé res/1946 számon iktatta a kisgazda javaslatot. Idézi *Balogh Sándor, id. mű 140–141.* Vasady-Kovács államtitkár a Külügyminisztériumnak 1946. február 20-a előtt adata át a kisgazda jegyzéktervezetet.
31. UMKL-KüM Bé.O. "Jegyzék a három szövetséges nagyhatalomhoz a nemzetiségi területi kérdés összhangba hozatala tárgyában" 1946. február 20. 40/Bé.res. 1946.sz. irat. Idézi *S. D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool, 179.*
32. UMKL-KüM Bé.O. 51/Bé-res. 1946. sz. 1946. március 6-i feljegyzés; idézi *Kertész: Diplomacy in a Whirlpool, 178–179. Balogh Sándor, 141–142.*
33. PRO FO 371.59003. Carse 1946. március 3-i 222.sz. távirata R 3560/256/21.
34. Lásd *Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947.* (Budapest, 1975) 181–190. *Vida István: Koalíció és pártharcok 1944–1948.* (Budapest, 1986) 166–179. *Ferenc Nagy: The struggle behind the iron curtain.* (New York, 1948) 193–196.
35. PRO FO 371.59005 Gascoigne 1946. április 8-i 205.sz. távirata R/5745/256/21.
36. FRUS 1946.vol.VI.275.1. Schoenfeld 1946. április 3-i 631.sz. távirata.

37. FRUS 1946. vol.II.15.-16.1. Byrnes 1946. február 26-i 1807.sz. távirata. Lásd még: *Fülöp Mihály: A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés, Külpolitika, 1985/4. 124-155.*
38. FRUS 1946.vol.II. 16-19.1. J.C.Dunn 1946. február 27-i levele F.MatthewsState Department európai főosztályvezetőhöz.
39. PRO FO 371 57154 Reconstruction U 3137. J.Marjoribanks 1946. február 26-i és A.Russel február 28-i feljegyzései.
40. PRO FO 371 57153 U 2349/69/70 1946. február 28-i összefoglaló román békeszerződés területi rendelkezéseiről. Hivatkozik rá *Balogh Sándor*, id. mű 147.
41. FRUS, 1946.vol.VI. Berry 1946. február 28-i 246.sz. távirata 578-579.
42. U. o. 579-581.1. Berry 1946. március 6-i 271.sz. távirata – ismerteti: *Balogh Sándor*, id. mű, 146.
43. U. o. 581.1. Byrnes 1946. március 8-i 148.sz. távirata ismerteti: *Balogh Sándor*, id. mű 146-147.
44. U. o. 272-273.1. Schoenfeld 1946. március 9-i 486.sz. távirata - ismerteti *Balogh Sándor*, id. mű 147.
45. U. o. 586-588. Byrnes 1946. április 5-i washingtoni 315.sz. távirata; ismerteti *Balogh Sándor*, id. mű 147-148.
46. PRO FO 371.59145 R 5227/257/37. Williams 1946. április 4-i, lord Hood április 4-i G.Jebb április 6-i, Williams április 9-i, Jebb április 13-i feljegyzése és Bevin április 17-i 158.sz. távirata.
47. Ministère des Affaires Etrangères Archives et Documentation. Série Y Internationale 1944-1949. 138. kötet.
48. UMKL-KüM Bé.O. Dr. Gyöngyössy Istvánminiszteri osztálytanácsos 1946. március 16-i 47/po- 1946. számú feljegyzés. (Dr.Kertész István 1946. március 21-én láttamozta). Dr.Iklódy Dezsőmin.tanácsos 1946. április 2-i bukaresti jelentése.
49. MAE.A.D.Y. Európa 1944-1949. Románia24. kötet Jean Paul-Boncour 1946. március 13-i 27 Eu. sz. jelentése.
50. UMKL-KüM Bé.O. Nékám Sándor 1946. március 27-i 58/pol - 1946. sz. jelentése.
51. UMKL-KüM.Bé.O. Kertész István 1946. április 5-i 65/res-Bé. 1946. sz. levele Nagy Ferenchez.
52. *St. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool*, 180.
53. *Balogh Sándor*, id. mű 143.
54. *Ferenc Nagy: The Struggle behind theIron Curtain*, 204.
55. *St. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool*, 180.
56. UMKL-KüM Bé.O. Jakabffy Imre 1946. április 3. 925/Bé - 1946. sz. magyar-román határterve hét térképmelléklettel.
57. Az 1930-as román anyanyelvi statisztika szerint.
58. UMKL-KüM Bé.O. Kertész István 1946. április 10-i 70/Bé.res. - 1946. összefoglalója "A magyar-román területi rendezés problémája. Partium-os megoldás" Némethy (Benisch) Art-hura: "Javaslat Magyarország határainak megállapítására" (1945. augusztus 10.). "A trianoni határ módosítása" (1945. augusztus 16.).
59. A második prágai magyar-csehszlovák tárgyalás, 1946. február 5-9.
60. Gyöngyösi feljegyzéseinek angol nyelvű fordítása. *Stephen D. Kertész: The last European peace conference - Paris, 1946.* (University Press of America, 1985.) 116-123. Arthur Schoenfeld 1946. április 22-én terjesztette fel J.C.Dunn külügyminiszterhelyettesnek Londonba. Box 100, R 6-43, N.A.
61. UMKL-KüM Bé.O. Kemény Ferenc 1946. április 15-i 1119/Bé - 1946.sz. feljegyzései; idézi *Balogh Sándor*, id. mű 159-160.
62. *St. D. Kertész: The last European peace conference*, 28.
63. FRUS 1946.vol.VI. 280-283. Schoenfeld 1946. április 20-i 742 sz. távirata Nagy Ferenc miniszterelnökkel folytatott beszélgetéséről. PRO FO 371.59053, R 6117/3408/21. Gascoigne 1946. április 19-i421.sz. távirata Nagy Ferenc miniszterelnökkel folytatott beszélgetéséről.

- R 6403/3408/21. Frank Roberts 1946. április 25-i 1531 sz. moszkvai távirata – Szekfű magyarkövet április 24-i közléseiről. C.F.A. Warner 1946. április 18-i feljegyzése Bede István londoni magyar képviselő közléseiről. Catroux moszkvai francia nagykövet 1946. április 22-i 996-997.sz. távirata Szekfű közléséről.
64. PRO FO 371.59005. R 6151/256/21. Gascoigne 1946. április 15-i 211.sz. távirata.
65. MAE AD Série Z. Europe 1944–1949. Roumanie vol.24. Jean Paul-Boncour bukaresti francia követ 1946. április 19-i 3339.sz. távirata. PRO FO 371.59147. Holman bukaresti angol politikai képviselő 1946. április 29-i 554.sz. távirata.
66. U. o. Holman 1946. április 29-i idézett távirata.
67. MAE AD Série Z Europe 1944–1949 Roumanie vol.24. Catroux moszkva francianagykövet 1946. április 17-i 921.sz.távirata.
68. UMKL-Küm Bé.O. Dr.Kertész István 1946. április 24-i 80/Bé-res. 1946.sz. feljegyzése: "Területi igényeink előterjesztése a béketárgyalásokon". Az erdélyi kérdés területi megoldásainak különféle variációira az Államtudományi Intézet román referense készített feljegyzést. 1946. április 26-án csatolták a tervezet olyan variációját, amely szerint Arad és vidéke helyett Kolozsvár és környéke csatolatik Magyarországhoz.
69. UMKL-Küm Bé.O. Sebestyén Pál 1946. április 30-i 1216, 1217/Bé. 1946.sz. jelentései. A Grozával folytatott beszélgetésről: *Fülöp Mihály*: Erdély sorsa 1946. (Sebestyén Pál bukaresti jelentései), História, 1988/2-3 46–47.
70. N.A. 761.64/4-2946, Schoenfeld 1946. április 29-i 786.sz. távirata.
71. ZMKL Küm Bé.O. Kertész 1946. április 30-i feljegyzése, valamint 80/Bé.res. - 1946, és 94/Bé.res. - 1946. sz. ügyirat, amely a szóbeli közlés 1946. május 2-i írásbeli megerősítését tartalmazza.
72. U. o.
73. Holman 1946. április 29-i 554.sz. távirata.
74. PRO FO 371.59145. Warner 1946. április 30-i R 6551/357/31 feljegyzése.
75. Schoenfeld 1946. április 30-i 806.sz. távirata, N.A. 764.71/4-3046.
76. MAE AD. Série Z. Europe 1944–1949 Roumanie vol.24. J.Paul-Boncour bukaresti francia követ 1946. május 1-jei 346-349. sz. és 1946. május 2-i 350-351. sz. táviratai.
77. U. o. J. Paul-Boncour 1946. május 1-jei 352. sz. távirata.
78. U. o. J. Paul-Boncour 1946. május 1-jei 353. sz. távirata.
79. UMKL-Küm Bé.O. Nékám Sándor 1946. május 3-i 177/pol. 1946. sz. jelentése.